

سورہ مبارکہ یس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یس ۱ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۲ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ
 ۳ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۴ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ
 ۵ لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤَهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ۶
 لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۷ إِنَّا
 جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ
 مُّقْمَحُونَ ۸ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ
 خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۹ وَسَوَاءٌ
 عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۱۰ إِنَّمَا
 تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبَ
 فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ۱۱ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي
 الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَءَاثِرَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ
 أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ۱۲ وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا
 أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۱۳ إِذْ أَرْسَلْنَا
 إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا

إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا
 وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾
 قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا
 إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن
 لَمْ نَنْتَهُوا لَرْجَمْنَاكُمْ وَلَمْسَنَّاكُمْ مَنَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾
 قَالُوا طَيَّرْنَاكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ
 مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى
 قَالَ يَنْقُومُ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا
 مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا لِي لَا
 أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ
 دُونِهِ ءَالِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنِّي
 شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ
 مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي ءَأَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَ ﴿٢٥﴾
 قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا
 غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى
 قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ
 ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾
 يَحْسَرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ

يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ
الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِن كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ
لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا
وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا
فِيهَا جَنَدٍ مِّن تَحِيلٍ وَأَعْنَبٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مَنِ
الْعَيْونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ
أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحٰنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ
كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِن أَنفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا
هُم مُّظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا
ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ
حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيرِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا
أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمُ فِي الْفَلَكِ
الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُم مِّن مِّثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾
وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَدُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا
رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا
بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ

مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾
 وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
 لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعْمَهُ ۗ إِنَّ أَنْتُمْ
 إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ
 إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
 تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً
 وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا
 هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا بَنِيَّ
 نَا مَنْ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۗ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ
 الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
 فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظَلَمُ
 نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 ﴿٥٤﴾ إِنْ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَكِهِونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ
 وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَآئِكِ مُتَكِفُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ
 فِيهَا فَكِهَةٌ وَهُمْ مَا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبِّ
 رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ
 إِلَيْكُمْ يَبْنَىٰ ءَادَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ۗ إِنَّهُ لَكُمْ
 عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ

٦١) وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا
 تَعْقِلُونَ ٦٢) هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ٦٣)
 أَصَلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ٦٤) الْيَوْمَ نَخْتِمُ
 عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا
 كَانُوا يَكْسِبُونَ ٦٥) وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ
 فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ٦٦) وَلَوْ نَشَاءُ
 لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا
 مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ٦٧) وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ
 فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ٦٨) وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي
 لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ٦٩) لِيُنذِرَ مَن كَانَ
 حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ٧٠) أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا
 خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَمًا فَهُمْ لَهَا مَلَائِكُونَ
 ٧١) وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ٧٢) وَهُمْ
 فِيهَا مِنْفَعٌ وَمَشَارِبٌ ۖ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ٧٣) وَاتَّخَذُوا مِنْ
 دُونِ اللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ٧٤) لَا يَسْتَطِيعُونَ
 نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ٧٥) فَلَا يَحْزَنكَ
 قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ٧٦) أَوَلَمْ
 يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ

مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ، قَالَ مَنْ يُحْيِي
 الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ
 مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ
 مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾
 أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ
 يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ
 إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسَبِّحْ
 الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

یس. (۱) سوگند به قرآن حکیم. (۲) که تو قطعاً از رسولان
 (خداوند هستی، (۳) بر راهی راست (قرار داری)؛ (۴) این قرآنی
 است که از سوی خداوند عزیز و رحیم نازل شده است (۵) تا
 قومی را بیم دهی که پدرانشان انذار نشدند، از این رو آنان
 غافلند! (۶) فرمان (الهی) درباره بیشتر آنها تحقق یافته، به
 همین جهت ایمان نمی‌آورند! (۷) ما در گردن‌های آنان
 غل‌هایی قرار دادیم که تا چانه‌ها ادامه دارد و سرهای آنان را به
 بالا نگاه داشته است! (۸) و در پیش روی آنان سدّی قرار دادیم،
 و در پشت سرشان سدّی؛ و چشمانشان را پوشانده‌ایم، لذا
 نمی‌بینند! (۹) برای آنان یکسان است: چه انذارشان کنی یا
 نکنی، ایمان نمی‌آورند! (۱۰) تو فقط کسی را انذار می‌کنی که از
 این یادآوری (الهی) پیروی کند و از خداوند رحمان در نهان

بترسد؛ چنین کسی را به آموزش و پاداشی پرارزش بشارت ده!

(۱۱) به یقین ما مردگان را زنده می‌کنیم و آنچه را از پیش فرستاده‌اند و تمام آثار آنها را می‌نویسیم؛ و همه چیز را در کتاب آشکار کننده‌ای برشمرده‌ایم! (۱۲) و برای آنها، اصحاب قریه (انطاکیه) را مثال بزن هنگامی که فرستادگان خدا به سوی آنان آمدند؛ (۱۳) هنگامی که دو نفر از رسولان را بسوی آنها فرستادیم، اما آنان رسولان (ما) را تکذیب کردند؛ پس برای تقویت آن دو، شخص سوّمی فرستادیم، آنها همگی گفتند: «ما فرستادگان (خدا) به سوی شما هستیم!» (۱۴) اما آنان (در جواب) گفتند: «شما جز بشری همانند ما نیستید، و خداوند رحمان چیزی نازل نکرده، شما فقط دروغ می‌گویید!» (۱۵) (رسولان ما) گفتند: «پروردگار ما آگاه است که ما قطعاً فرستادگان (او) به سوی شما هستیم، (۱۶) و برعهده ما چیزی جز ابلاغ آشکار نیست!» (۱۷) آنان گفتند: «ما شما را به فال بد گرفته‌ایم (و وجود شما را شوم می‌دانیم)، و اگر (از این سخنان) دست بردارید شما را سنگسار خواهیم کرد و شکنجه دردناکی از ما به شما خواهد رسید!» (۱۸) (رسولان) گفتند: «شومی شما از خودتان است اگر درست بیندیشید، بلکه شما گروهی اسرافکارید!» (۱۹) و مردی (با ایمان) از دورترین نقطه شهر با شتاب فرا رسید، گفت: «ای قوم من! از فرستادگان (خدا) پیروی کنید! (۲۰) از کسانی پیروی کنید که از شما مزدی نمی‌خواهند و خود هدایت یافته‌اند!» (۲۱) من چرا کسی را پرستش نکنم که مرا آفریده، و همگی به سوی او بازگشت داده می‌شوید؟! (۲۲) آیا غیر از او معبودانی را انتخاب کنم که اگر خداوند رحمان بخواهد زیانی به من برساند، شفاعت آنها کمترین فایده‌ای برای من ندارد و مرا (از مجازات او) نجات نخواهند داد! (۲۳) اگر چنین کنم، من در گمراهی آشکاری

خواهم بود! (۲۴) (به همین دلیل) من به پروردگارتان ایمان آوردم؛ پس به سخنان من گوش فرادهید!» (۲۵) (سرانجام او را شهید کردند و) به او گفته شد: «وارد بهشت شو!» گفت: «ای کاش قوم من می‌دانستند ... (۲۶) که پروردگارم مرا آمرزیده و از گرامی‌داشتگان قرار داده است!» (۲۷) و ما بعد از او بر قومش هیچ لشکری از آسمان نفرستادیم، و هرگز سنت ما بر این نبود؛ (۲۸) (بلکه) فقط يك صیحه آسمانی بود، ناگهان همگی خاموش شدند! (۲۹) افسوس بر این بندگان که هیچ پیامبری برای هدایت آنان نیامد مگر اینکه او را استهزا می‌کردند! (۳۰) آیا ندیدند چقدر از اقوام پیش از آنان را (بخاطر گناهانشان) هلاک کردیم، آنها هرگز به سوی ایشان باز نمی‌گردند (و زنده نمی‌شوند)! (۳۱) و همه آنان (روز قیامت) نزد ما احضار می‌شوند! (۳۲) زمین مرده برای آنها آیتی است، ما آن را زنده کردیم و دانه‌های (غذایی) از آن خارج ساختیم که از آن می‌خورند؛ (۳۳) و در آن باغهایی از نخلها و انگورها قرار دادیم و چشمه‌هایی از آن جاری ساختیم، (۳۴) تا از میوه آن بخورند در حالی که دست آنان هیچ دخالتی در ساختن آن نداشته است! آیا شکر خدا را بجا نمی‌آورند؟! (۳۵) منزّه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می‌رویاند، و از خودشان، و از آنچه نمی‌دانند! (۳۶) شب (نیز) برای آنها نشانه‌ای است (از عظمت خدا)؛ ما روز را از آن برمی‌گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرا می‌گیرد! (۳۷) و خورشید (نیز برای آنها آیتی است) که پیوسته بسوی قرارگاهش در حرکت است؛ این تقدیر خداوند قادر و داناست. (۳۸) و برای ماه منزلگاه‌هایی قرار دادیم، (و هنگامی که این منازل را طی کرد) سرانجام بصورت «شاخه کهنه قوسی شکل و زرد رنگ خرما» در می‌آید. (۳۹) نه خورشید را سزااست که به ماه رسد، و نه شب بر

روز پیشی می‌گیرد؛ و هر کدام در مسیر خود شناورند. (۴۰) نشانه‌ای (دیگر از عظمت پروردگار) برای آنان است که ما فرزندان‌شان را در کشتیهایی پر (از وسایل و بارها) حمل کردیم. (۴۱) و برای آنها مرکبهای دیگری همانند آن آفریدیم. (۴۲) و اگر بخواهیم آنها را غرق می‌کنیم بطوری که نه فریادرسی داشته باشند و نه نجات داده شوند! (۴۳) مگر اینکه رحمت ما شامل حال آنان شود، و تا زمان معینی از این زندگی بهره گیرند! (۴۴) و هر گاه به آنها گفته شود: «از آنچه پیش رو و پشت سر شماست [از عذابهای الهی] بترسید تا مشمول رحمت الهی شوید!» (اعتنا نمی‌کنند). (۴۵) و هیچ آیه‌ای از آیات پروردگارشان برای آنها نمی‌آید مگر اینکه از آن روی گردان می‌شوند. (۴۶) و هنگامی که به آنان گفته شود: «از آنچه خدا به شما روزی کرده انفاق کنید!»، کافران به مؤمنان می‌گویند: «آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را اطعام می‌کرد؟! (پس خدا خواسته است او گرسنه باشد)، شما فقط در گمراهی آشکارید!» (۴۷) آنها می‌گویند: «اگر راست می‌گویید، این وعده (قیامت) کی خواهد بود؟! (۴۸) (اما) جز این انتظار نمی‌کشند که یک صیحه عظیم (آسمانی) آنها را فراگیرد، در حالی که مشغول جدال (در امور دنیا) هستند. (۴۹) (چنان غافلگیر می‌شوند که حتی) نمی‌توانند وصیّتی کنند یا به سوی خانواده خود بازگردند! (۵۰) (بار دیگر) در «صور» دمیده می‌شود، ناگهان آنها از قبرها، شتابان به سوی (دادگاه) پروردگارشان می‌روند! (۵۱) می‌گویند: «ای وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! (آری) این همان است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان (او) راست گفتند!» (۵۲) صیحه واحدی بیش نیست، (فریادی عظیم برمی‌خیزد) ناگهان همگی نزد ما احضار می‌شوند! (۵۳) (و به آنها گفته می‌شود):

امروز به هیچ کس ذرّه‌ای ستم نمی‌شود، و جز آنچه را عمل می‌کردید جزا داده نمی‌شوید! (۵۴) بهشتیان، امروز به نعمتهای خدا مشغول و مسرورند. (۵۵) آنها و همسرانشان در سایه‌های (قصرها و درختان بهشتی) بر تختها تکیه زده‌اند. (۵۶) برای آنها در بهشت میوه بسیار لذت‌بخشی است، و هر چه بخواهند در اختیار آنان خواهد بود! (۵۷) بر آنها سلام (و درود الهی) است؛ این سخنی است از سوی پروردگاری مهربان! (۵۸) (و به آنها می‌گویند:) جدا شوید امروز ای گنهکاران! (۵۹) آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را نپرستید، که او برای شما دشمن آشکاری است؟! (۶۰) و اینکه مرا بپرستید که راه مستقیم این است؟! (۶۱) او گروه زیادی از شما را گمراه کرد، آیا اندیشه نکردید؟! (۶۲) این همان دوزخی است که به شما وعده داده می‌شد! (۶۳) امروز وارد آن شوید و به خاطر کفری که داشتید به آتش آن بسوزید! (۶۴) امروز بر دهانشان مهر می‌نهم، و دستهایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان کارهایی را که انجام می‌دادند شهادت می‌دهند! (۶۵) و اگر بخواهیم چشمانشان را محو کنیم؛ سپس برای عبور از راه، می‌خواهند بر یکدیگر پیشی بگیرند، اما چگونه می‌توانند بینند؟! (۶۶) و اگر بخواهیم آنها را در جای خود مسخ می‌کنیم (و به مجسمه‌هایی بی‌روح مبدّل می‌سازیم) تا نتوانند راه خود را ادامه دهند یا به عقب برگردند! (۶۷) هر کس را طول عمر دهیم، در آفرینش و ازگونه‌اش می‌کنیم (و به ناتوانی کودکی باز می‌گردانیم)؛ آیا اندیشه نمی‌کنند؟! (۶۸) ما هرگز شعر به او [پیامبر] نیاموختیم، و شایسته او نیست (شاعر باشد)؛ این (کتاب آسمانی) فقط ذکر و قرآن مبین است! (۶۹) تا افرادی را که زنده‌اند بیم دهد (و بر کافران اتمام حجت شود) و فرمان عذاب بر آنان مسلّم گردد!

(۷۰) آیا ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده‌ایم چهارپایانی برای آنان آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟! (۷۱) و آنها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می‌کنند؛ (۷۲) و برای آنان بهره‌های دیگری در آن (حیوانات) است و نوشیدنیهایی گوارا؛ آیا با این حال شکرگزاری نمی‌کنند؟! (۷۳) آنان غیر از خدا معبودانی برای خویش برگزیدند به این امید که یاری شوند! (۷۴) ولی آنها قادر به یاری ایشان نیستند، و این (عبادت‌کنندگان در قیامت) لشکری برای آنها خواهند بود که در آتش دوزخ احضار می‌شوند! (۷۵) پس سخنانشان تو را غمگین نسازد، ما آنچه را پنهان می‌دارند و آنچه را آشکار می‌کنند می‌دانیم! (۷۶) آیا انسان نمی‌داند که ما او را از نطفه‌ای بی‌ارزش آفریدیم؟! و او (چنان صاحب قدرت و شعور و نطق شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست! (۷۷) و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد و گفت: «چه کسی این استخوانها را زنده می‌کند در حالی که پوسیده است؟!» (۷۸) بگو: «همان کسی آن را زنده می‌کند که نخستین بار آن را آفرید؛ و او به هر مخلوقی داناست! (۷۹) همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می‌افروزید!» (۸۰) آیا کسی که آسمانها و زمین را آفرید، نمی‌تواند همانند آنان [انسانهای خاک شده] را بیافریند؟! آری (می‌تواند)، و او آفریدگار داناست! (۸۱) فرمان او چنین است که هرگاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می‌گوید: «موجود باش!»، آن نیز بی‌درنگ موجود می‌شود! (۸۲) پس منزّه است خداوندی که مالکیت و حاکمیت همه چیز در دست اوست؛ و شما را به سوی او باز می‌گردانند!

(۸۳)

فضیلت بسیار سوره یس

کمر سوره‌ای از قرآن در فضیلت همتای سوره «یس» است. روایات بسیاری از شیعه و اهل سنت در فضیلت این سوره نقل شده است. ما در اینجا به ذکر یک روایت از امام صادق علیه السلام بسنده می‌نماییم که فرمود: «هر کس آن را قبل از خواب روز یا پیش از غروب هر روز، بخواند، در تمام طول روز محفوظ و پرروزی خواهد بود و هر کس آن را در شب پیش از خفتن بخواند، خداوند هزار فرشته را بر او مأمور می‌کند که او را از هر شیطان و هر آفتی حفظ کنند و اگر در آن روز بمیرد، خداوند وی را داخل در بهشت کرده و سی هزار فرشته را بر غسل او حاضر می‌سازد تا برای او استغفار کنند و او را تا قبرش با استغفار تشییع کنند؛ پس هنگامی که وارد لحد گردد، در داخل قبر او رفته و خدا را عبادت می‌کنند و ثواب عبادتشان برای آن فرد خواهد بود و نیز قبرش به اندازه وسعت دیدش، فراخ گشته و از تنگی و فشار قبر در امان خواهد بود و نیز تا روز قیامت نوری درخشان از قبرش تا آسمان برقرار است تا روزی که خداوند وی را از قبر خارج سازد؛ پس در آن هنگام، فرشتگان خدا او را همراهی کرده و با خوشرویی با او هم‌سخن شده و پیوسته او را بشارت می‌دهند تا از «صراط» و «میزان» عبور کرده و در جایی سکونت می‌دهند که بجز انبیاء و فرشتگان مقرب، احدی نزدیک‌تر از آنان به خداوند نباشد. او همراه پیامبران در پیشگاه خداوند حاضر گشته و هیچ حزن و اندوهی ندارد. آنگاه خداوند تبارک و تعالی به او می‌فرماید: «ای بنده من! شفاعت کن که من شفاعتت را در هر کس که بخواهی می‌پذیرم.» و او حسابرسی نمی‌شود و نگاه داشته نمی‌شود و گناهی بر او نوشته نخواهد شد و نامه اعمالش منتشر

شده و به همه بندگان نمایش داده خواهد شد تا جایی که همه با شگفتی می‌گویند: «سبحان الله! این بنده هیچ خطا و گناهی مرتکب نشد و از دوستان و همراهان پیامبر ﷺ گردید.» [مجمع] این تنها شمه‌ای از فضایل بسیار زیاد تلاوت و فهم معارف این سوره است که در اینجا مجال ذکر همه آن نیست. شگفت آنکه پیامبر اکرم ﷺ در حدیثی بسیار گرانقدر و قابل تأمل می‌فرماید: «لَوَدِدْتُ أَنَّهُمْ فِي قَلْبِ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْ أُمَّتِي؛ به خدا دوست داشتم که سوره یس، در قلب هر یک از افراد امت من جای گیرد.» [بخاری: ۹۲ ص ۲۹۱] هم چنین، تلاوت این سوره معادل دوازده بار ختم قرآن دانسته شده است.

آیا شایسته است که با چنین آثار و برکات زیاد دنیوی و اخروی، انس با این سوره را از دست بدهیم و از معارف والای آن محروم شویم؟ آیا اگر از حفظ کل قرآن محروم مانده‌ایم، توانایی حفظ سوره‌های پرفضیلتی چون این سوره و تلاوت مداوم آن در هر روز را نیز نداریم؟! را نیز نداریم؟! را نیز نداریم؟! را نیز نداریم!؟

چرا سوره «یس» قلب قرآن نامیده شده است؟ در روایات بسیاری از شیعه و سنی، سوره «یس» قلب قرآن نامیده شده است. مشخص است که این توصیف، بیان‌گر اهمیت بسیار زیاد این سوره در فهم و درک پیام اصلی قرآن دارد؛ زیرا قلب مرکز اجزای هر موجودی بوده و حیات هر چیز به تپیدن و زنده بودن آن بستگی دارد. حال سؤال اینجاست که علت این نام‌گذاری چیست؟ برای پاسخ به این سؤال، دیدگاه‌های مختلفی از سوی مفسران نقل شده است که هر کدام از زاویه خاصی به محتوای سوره نگریسته و نکات صحیح و قابل توجهی بیان نموده‌اند:

۱- برخی دلیل نام‌گذاری این سوره به «قلب قرآن» را این دانسته‌اند که این سوره، عصاره قرآن کریم و دربرگیرنده عمده مطالب کلیدی قرآن کریم - به‌ویژه سه اصل مهم اعتقادی توحید، نبوت و معاد - می‌باشد.

۲- دیدگاه دوم این است که این سوره به این جهت «قلب قرآن» نامیده شده که در آیه آخر آن، خداوند تأکید نموده است که ملکوت و عنان اختیار- یا همان زمامداری- همه اشیاء به دست اوست و این مطلب، مهم‌ترین حقیقت عالم هستی است که ایمان و باور به آن سرمنشأ تحول چشمگیری در بینش و رفتار هر فرد خواهد داشت.

۳- عده‌ای نیز توجه به مضمون والای آیه ۱۲ این سوره و تأکید بر «ولایت» را پاسخ مناسبی برای پرسش فوق دانسته‌اند. در این آیه شریفه، خداوند امام را جامع همه علوم و دانش‌ها و حقایق عالم دانسته و تأکید نموده که هیچ چیز از صفحه علم امام محو نمی‌شود.

۴- به نظر می‌رسد اگرچه هر یک از دیدگاه‌های بالا در جای خود صحیح و موجه به نظر می‌رسد، ولی به نظر می‌رسد دلیل نام‌گذاری این سوره به قلب قرآن، آن است که «یس»، لقب مبارک پیامبر اسلام ﷺ است و آن حضرت نیز قلب تپنده عالم امکان و واسطه فیض خداوند بر همه مخلوقات است. به همین جهت، همان‌گونه که وجود پیامبر اکرم ﷺ قلب عالم وجود و گل سرسبد هستی است، سوره منتسب به ایشان- یعنی سوره «یس»- نیز قلب قرآن است.

محتوای کلی سوره یس

با بررسی محتوای این سوره درمی یابیم که هدف کلی از این سوره - همان گونه که گفته شد- تأکید و تبیین سه اصل مهم اعتقادی (توحید، نبوت و معاد) است.

فصل اول: در این سوره، ابتدا به ذکر نبوت و رسالت پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و نیز وظایف رسالات آن حضرت پرداخته و با ذکر نمونه ای از حکایت اقوام گذشته، مردم را از مخالفت با دعوت انبیاء عَلَيْهِمُ السَّلَام بر حذر می دارد. (آیات ۱ تا ۳۲)

فصل دوم: آن گاه وارد موضوع توحید و بندگی خداوند شده و با ذکر نمونه های عظمت خلقت، هماهنگی موجود در نظام آفرینش را گواه آشکاری بر وحدانیت خداوند می داند. (آیات ۳۳ تا ۴۷)

فصل سوم: سپس به مسأله معاد منتقل شده و با مقایسه میان نعمت های بهشتیان و اهل دوزخ، همگان را به مخالفت با شیطان و یادآوری معاد توصیه می کند و در پایان نیز به برخی شبهات معاد پاسخ می دهد. (آیات ۴۸ تا ۸۳)

فصل اول:

نبوت و رسالت پیامبر اکرم ﷺ

(آیات ۱ تا ۳۲)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یس (۱) وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ (۲) إِنَّكَ لَمِنَ

الْمُرْسَلِينَ (۳) عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۴)

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر؛ یس. (۱) سوگند به قرآن حکیم. (۲) که تو قطعاً از رسولان (خداوند) هستی، (۳) بر راهی راست (قرار داری) (۴)

واژگان:

وَالْقُرْآنِ: سوگند به قرآن. (حرف «واو» به معنای قسم است.)
الْمُرْسَلِينَ: فرستادگان خداوند.

صِرَاطٍ: راه بزرگ و همواری که کجی و انحراف نداشته باشد. تفاوت آن با «سبیل» این است که صراط به بزرگراه گفته می‌شود، ولی سبیل به راه های فرعی که به بزرگراه منتهی می‌شود. صراط در قرآن همیشه به صورت مفرد به کار رفته است.

توضیحات:

سوره یس با سوگند خداوند به قرآن کریم آغاز شده تا بر دو مطلب تأکید نماید: نخست اینکه تو (یعنی پیامبر ﷺ) در زمره پیامبران و فرستادگان خداوند هستی و دوم اینکه بر راه درست و «صراط مستقیم» قرار داری.

یس؛ لقب پیامبر اکرم ﷺ: در روایتی از امام صادق (ع) می‌خوانیم که فرمود: «یس نام رسول خداست و دلیل بر آن این است که بعد از آن می‌فرماید: تو از مرسلین و بر صراط مستقیم هستی.» بر این اساس، ظاهراً نباید «یس» را همانند دیگر حروف مقطعه دانست.

سوگند به قرآن حکیم: خداوند برای تأکید بر نبوت پیامبر ﷺ به قرآن - که معجزه جاوید آن حضرت است - سوگند یاد می‌کند تا این مطلب روشن شود که خود قرآن نشان روشن و آشکاری برای صحت ادعای نبوت از سوی پیامبر ﷺ می‌باشد.

عصمت پیامبر اعظم ﷺ: عبارت «علی صراط مستقیم» به خوبی بیانگر عصمت پیامبر ﷺ است که همواره در مسیر مستقیم به سوی خدا بوده است.

آموزه‌ها:

- قرآن کتاب حکمت است: «وَالْقُرْآنِ الْحَکِیمِ» پس کسی که با آن انس بگیرد، بهترین و بیشترین خوبی‌ها را به دست آورده است؛ زیرا خود قرآن در آیه بقره فرموده است: «وَمَنْ یُؤْتِ الْحِکْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَیْرًا کَثِیرًا»

- همه پیامبران، دارای عصمت از گناه و خطا هستند: «لَنْ الْمُرْسَلِینَ عَلَی صِرَاطٍ مُسْتَقِیمٍ» [بنابراین که «علی صراطِ مُسْتَقِیمٍ» را متعلق به «الْمُرْسَلِینَ» بدانیم.]

- راه هم نشینی با پیامبران و امامان پیمودن راه حق است؛ زیرا آن بزرگواران در متن صراط مستقیم قرار دارند. اگر می‌خواهیم امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه را ملاقات کنیم، بر محور حق باشیم تا آن حضرت را درک نماییم.

- برای شناخت راه حق و صراط مستقیم، باید سیره پیامبران و امامان علیهم‌السلام را الگو قرار دهیم؛ زیرا آنان بر محور حق هستند.

تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾

لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ آبَاؤَهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

این قرآنی است که از سوی خداوند عزیز و رحیم نازل شده است (۵) تا قومی را بیم دهی که پدرانشان انذار نشدند، از این رو آنان غافلند! (۶)

واژگان:

تَنْزِيلٌ: نازل شده. (مصدر به معنای مفعول است.) [تفاوت میان «تنزیل» و «انزال» این است که اولی در نزول تدریجی و دومی در نزول دفعی قرآن به کار می‌رود].
الْعَزِيزُ: مقتدر، نفوذناپذیر.

لِنُنذِرَ (إنذار:) اخباری که در آن ترساندن هم باشد): تا بیمشان دهی.

مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ: پدرانشان بیم و انذار داده نشدند. (حرف «ما» در این جمله نافی است.)

توضیحات:

پس از سوگند به قرآن کریم برای تأکید بر نبوت پیامبر اسلام ﷺ، خداوند در این آیات، منزلت قرآن حکیم و سپس هدف از نزول آن را تبیین نموده است.

قرآن، تجلی رحمت پروردگار: قرآن کریم بافضیلت ترین مخلوق هستی و تجلی خداوند است که برای بشر تنزیل یافته است تا آن را درک کرده و خود را با آن همراه سازند. البته خداوند نیازی به اطاعت بندگان ندارد، ولی از روی رحمت بی‌انتهای خود، قرآن

کریم - که کتاب هدایت و رحمت است - را بر پیامبر رحمت نازل کرد. به همین جهت، در این آیات از دو وصف «عزت» و «رحمت» در نزول قرآن یاد شده است.

هدف از دعوت پیامبر ﷺ: هدف از رسالت آن حضرت، بیدار ساختن فطرت نهفته بشر و هدایت آنان به سوی راه راست بوده است؛ درحالی که در آیات متعددی از قرآن، خداوند تنها مأموریت پیامبر را انذار بندگان می داند. «**إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ**» (رعد، ۷) در این آیه نیز هدف از نزول قرآن، چنین چیزی بیان شده است. این امر به خاطر آن است که انذار و ترساندن مردم از مخالفت خداوند و عذاب دوزخ، تأثیر بسیاری بر متذکر شدن و هدایت بیشتر بندگان دارد.

منظور از عدم انذار امت های پیشین: عبارت «**مَا أَنْذِرَ آبَاؤُهُمْ**» به این معنا نیست که پدران این مشرکان، پیامبران الهی را درک نکرده و خداوند حجت را در هدایت و انذارشان تمام نکرده است؛ بلکه منظور این است که فاصله زیادی از آمدن پیامبر پی شین - یعنی حضرت عیسی عاشق - تا آمدن پیامبر صلی الله علیه و آله وجود داشت و به همین دلیل، پدرانشان پیامبری را به عنوان انذاردهنده نداشتند؛ اگرچه اصل انذار و تبلیغ را توسط اولیای خدا و جانشینان پیامبران داشتند.

آموزه ها:

- قرآن کتاب رحمت است: «**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ**» (یونس، ۵۷) که از مصدر رحمت: «**الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ**» توسط پیامبر رحمت برای هدایت مردم آمده است: «**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ**» (انبیاء، ۱۰۷)

- انذار و ترساندن مردم از مجازات الهی تأثیر زیادی در هدایت و ارشاد آنان دارد: «**تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (۵) لِيُنذِرَ**

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَيَّ أَكْثَرِهِمْ فَهَمَّ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ
 إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾

فرمان (الهی) درباره بیشتر آنها تحقق یافته، به همین جهت ایمان نمی آورند! (۷) ما در گردنهای آنان غلهایی قرار دادیم که تا چانه‌ها ادامه دارد و سرهای آنان را به بالا نگاه داشته است! (۸)

واژگان:

حَقَّ: ثابت و لازم شد.

أَعْنَاقِهِمْ (جمع عُنُق): گردن‌هایشان.

أَغْلَالًا (جمع غُل): زنجیری که برای ذلت و شکنجه به گردن نهند): غل و زنجیرها.

الْأَذْقَانِ (جمع دَقَن: چانه‌ها).

مُقْمَحُونَ: سر بلند کرده، حالتی که سر حیوان به هنگام گرفتن افسارش به بالا نگاه داشته می‌شود. (قُمح به معنای سر بلند کردن حیوان به هنگام افسارزدن بروی است.)

توضیحات:

در این آیات ابتدا تأکید می‌شود که خداوند حجت را برای همه مشرکان تمام کرده، ولی اکثر آنان ایمان نمی‌آورند. سپس به علت ایمان نیاموردن آنان اشاره می‌کند که ما قدرت مشاهده و درک حقایق را از آنان گرفته‌ایم.

منظور از حتمی شدن قول: مراد از قول در آیه، همان وعده عذاب

دوزخ است که خداوند در آیات ۴۸ و ۵۸ سوره «ص» به ابلیس فرموده است: «فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ؛ گفت: حق از من است و من حق می‌گویم؛ که حتما جهنم را از تو (و همه ذریه و قبیله تو) و از هر کس از آنان (از جنس بشر) که پیروی تو کنند یکسره پر خواهم کرد.» منظور از حتمی شدن این وعده عذاب هم این است که دیگر فرصت جبران برای آن‌ها نمانده و حجت خداوند بر آنان تمام شده است.

علت عدم ایمان کافران (بی بصیرتی): در آیه ۸ خداوند به این حقیقت اشاره نموده که کافران قدرت درک حقایق عالم را ندارند و چون حیوانی که چشم‌هایش گرفته شده است مجبورند سر به هوا و سرگردان راه بروند. این یک مثال نیست؛ بلکه یک واقعیت است؛ زیرا کافران تنها مسائلی را قبول می‌کنند که از راه حواس ظاهری (چشم و گوش) خود دیده و درک کرده باشند. بنابراین مسائل عالم غیب (مانند وجود خداوند و روز قیامت و ...) را انکار می‌کردند. به همین جهت، در واقع بینش و بصیرت صحیح را از دست داده و چون حیوان کوری می‌مانند که می‌خواهد راه برود. از این مطلب روشن می‌شود که درک حقایق این عالم تنها از راه حواس ظاهری چشم و گوش امکان‌پذیر نیست و معرفت درست از راه عقل و وحی به دست می‌آید.

آموزه‌ها:

- اکثر مردم غافل، به حق گرایش ندارند. «فَهُمْ غَافِلُونَ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ»

- انسان‌های بی‌ایمان پیوسته سردرگم و حیران‌اند و خودشان هم نمی‌دانند سمت و سوی زندگی‌شان به کجاست؟! «فَهُمْ مُقْمَحُونَ»

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ

خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا

يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

و در پیش روی آنان سدّی قرار دادیم، و در پشت سرشان سدّی؛
و چشمانشان را پوشانده ایم، لذا نمی بینند! (۹) برای آنان یکسان
است: چه انذارشان کنی یا نکنی، ایمان نمی آورند! (۱۰)

واژگان:

جَعَلْنَا: قرار دادیم.

أَيْدِيهِمْ (جمع ید: دست): دست هایشان. (منظور از «بین آیدی»
پیش رو و مقابل است.)

سَدًّا: مانع و عایق میان دو چیز، سدّ.

خَلْفِهِمْ: پشت سرشان.

لَا يُبْصِرُونَ: نمی بینند.

فَأَغْشَيْنَاهُمْ (عَشَى: پوشاندن، فرا گرفتن): بر [روی چشمان]
ایشان پرده افکندیم. **سَوَاءٌ:** یکسان و مساوی.

توضیحات:

بنا بر مضمون این آیه، خداوند در مقابل و در پس چشمان کافران،
سدهایی قرار می دهد که موجب می گردد تا راه حقیقت را ندیده و
در گمراهی فرو روند. این بدان خاطر است که دیگر هدایت و ارشاد
آنان بی فایده شده و تفاوتی نمی کند که پیامبر ﷺ آنان را انذار

کند یا نکند.

گمراهی اجباری یا اختیاری: درست است که در این آیات خداوند گمراه نمودن کافران و گرفتن قدرت حقّ بینی از آنان را به خودش نسبت داده است، ولی این به آن معنا نیست که آن‌ها مجبور شده‌اند تا گمراه باشند. بلکه مقدمات این گمراهی و بی‌بصیرتی به دست خود ایشان بوده است. به عبارات دیگر، خداوند به وسیله دو حجت آشکار خود - یعنی عقل و وحی - همه بندگان را به عبادت خود فرمان داده است و راه عذر و بهانه برای کسی نگذاشته است؛ اما برخی از آنان این دعوت را ندیده و نشنیده گرفته و آن را تکذیب کردند. این تکذیب‌ها به جایی می‌رسد که دیگر تفاوتی نمی‌کند که خداوند باز هم آنان را انذار کند یا نکند. در چنین حالتی است که بر چشم و گوش و قلب آنان مهر غفلت و گمراهی زده می‌شود تا راهشان را در مسیری که خودشان خواسته بودند، ادامه دهند؛ مانند کسی که تابلوهای راهنمایی و مسیریابی را در طول جاده نادیده بگیرد. معلوم است که چنین فردی هرگز به مقصد نمی‌رسد و هر قدم که پیش‌تر می‌رود، از آن دورتر هم خواهد شد.

آموزه‌ها:

- به بی‌دیده نتوان نمودن چراغ. «فَأَعْسَيْنَاهُمْ فُهُم لَآيِبُصِرُونَ»
 - بر سیه دل چه سود خواندن وعظ * نرود میخ آهنین در سنگ.
 «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ» اگر قلبی از خواندن و شنیدن آیات قرآن متأثر نشد، معلوم می‌شود سنگدل شده و بر آن مهر زده شده است؛ درست مانند کسی که برای آزمایش عصب‌های پایش، به او سوزن بزنند و اگر تکان نخورد، معلوم می‌شود از کار افتاده است.
 - کافران هم بینش نظری و استدلالی خود را از دست داده‌اند و هم درک فطری. «وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا»
 (بنا بر یک احتمال تفسیری)

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ
وَحَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ
وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾

تو فقط کسی را انذار می‌کنی که از این یادآوری (الهی) پیروی کند و از خداوند رحمان در نهان بترسد؛ چنین کسی را به آمرزش و پاداشی پرارزش بشارت ده! (۱۱)

واژگان:

تُنذِرُ: انذار می‌کنی، بیم می‌دهی.

اتَّبَعَ: پیروی کند.

الذِّكْرُ: یادآوری. (در این جا منظور قرآن کریم است.)

حَشِيَ (حَشِيَّةٌ: ترسیدن شدید): ترسید. [تفاوت «خشیت» با «خوف» این است که خشیت به معنای ترس درونی آمیخته با خشوع است.]

فَبَشِّرْهُ: پس او را بشارت ده!

توضیحات:

در آیات گذشته سخن از گروهی در میان بود که به هیچ وجه آمادگی پذیرش انذارهای الهی را ندارند و انذار و عدم انذار در برابر آن‌ها یکسان است. در آیات مورد بحث از گروه دیگری که در نقطه مقابل آن‌ها قرار گرفته‌اند، سخن گفته می‌شود.

شرط پذیرش دعوت پیامبر ﷺ: در این آیه دو صفت برای کسانی

که دعوت پیامبر ﷺ در آنان تأثیرگذار است، بیان می‌شود:

۱- تبعیت از «ذکر»: مراد از ذکر، قرآن است و پیروی از آن، به معنای تصدیق و پذیرش آن است.

۲- ترس از خداوند: خشیت از خداوند، یعنی ترسی آمیخته به تعظیم و بزرگداشت خداوند. خداوند این وصف را در آیه ۸۲ سوره فاطر برای علماء و دانشمندان دانسته است. «**إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ**» از این مطلب روشن می‌شود که مقدمه رسیدن به خشیت خداوند، شناخت و معرفت نسبت به ذات مقدس پروردگار و بزرگی شأن و جلالت اوست. گفتنی است استعمال وصف «الرَّحْمَان» برای خداوند در این آیه نیز، به این خاطر است که ترس از خداوند را با شناخت عظمت او و امید به وی آمیخته سازد.

پاداش پیروی از قرآن و ترس از خداوند، این است که خداوند غفران خود را به همراه اجر و پاداش ویژه نصیب رهپویان این عرصه خواهد ساخت.

آموزه‌ها:

- تلاوت قرآن مقدمه پذیرش و دریافت معارف نبوی است. این مطلب - علاوه بر اینجا - در آیات متعددی از قرآن نیز آمده است: «**هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ**». یعنی تلاوت آیات مقدمه آمادگی دل برای تزکیه و پاکی قلب است. آری! کسی که اندرونش را با آیات قرآن زنده نگاه داشته و لااقل مختصرراهی میان خود و خدایش باز نگه داشته است، درهای ایمان را بر روی خود نبسته است. بهترین راه یاد خداوند، نماز و قرآن است: (طه، ۱۴) و (زخرف، ۴۴)

- ترس از خدا در خلوت و درون مهم است؛ نه در ظاهر و حضور در برابر مردم. «**خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ**»

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ
وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَءَاثِرَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ
أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾

به یقین ما مردگان را زنده می‌کنیم و آنچه را از پیش فرستاده‌اند و تمام آثار آن‌ها را می‌نویسیم؛ و همه چیز را در کتاب آشکار کننده‌ای برشمرده‌ایم! (۱۲)

واژگان:

نُحْيِي: زنده می‌کنیم.

قَدَّمُوا: پیش فرستادند.

أَحْصَيْنَاهُ: (احصاء: شمردن و محاسبه تمام و کامل چیزی): شمارش آن را تمام کرده‌ایم.

توضیحات:

این آیه به جمع بندی آیات مربوط به دو گروه و سرنوشت همه انسان‌ها در روز قیامت اشاره می‌کند که در آن روز از قبرها برخاسته و به حساب اعمالشان رسیدگی می‌شود.

انسان؛ مسئول اعمال گذشته و آینده: مراد از «ما قَدَّمُوا» اعمالی است که قبل از مرگ خودشان کردند و برای روز جزای خود فرستادند و مراد از «آثارهم» اعمال و باقیاتی است که برای بعد از مردن خود به جای گذاشتند؛ همچون سنت حسنه یا وقف یا صدقه جاریه و ...

مقصود از «إمام مبین»: قرآن کریم از وجود کتابی خبر می‌دهد که تمامی موجودات و آثار آن‌ها در آن نوشته شده است و از آن به «لوح محفوظ» تعبیر نموده است. (بروج، ۲۲) توضیح آنکه در عبارات

قرآن سه نوع نامه اعمال در روز قیامت وجود خواهد داشت: اول، نامه اعمال هر فرد است که به دست راست یا چپ او داده شده و اعمال وی در آن ثبت شده است. (اسراء، ۱۴) دوم، نامه اعمال هرامت و گروه است که به اعمال اجتماعی آنان اختصاص دارد. (جاثیه، ۲۸) و سوم، کتاب کلی اعمال همه انسان ها و مخلوقات است که در آن همه چیز به دقت ثبت گردیده است و مقدم بر همه نوشته های دیگر است و آن دو قسم دیگر با این نوشته تطبیق کلی دارند. به همین جهت، در این آیه از آن به «**امام مبین**» تعبیر شده است.

امیر مؤمنان علی علیه السلام؛ در بردارنده تمام علوم: امام باقر علیه السلام فرمود: «هنگامی که این آیه نازل شد، برخی اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند: «ای پیامبر! آیا منظور از «**امام مبین**» تورات است؟» فرمود: «نه» عرض کردند: «انجیل است؟» فرمود: «نه» عرض کردند: «منظور قرآن است؟» فرمود: «نه» در این حال، امیر مؤمنان علی علیه السلام به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و هنگامی که چشم رسول خدا صلی الله علیه و آله بروی افتاد، فرمود: «امام مبین این مرد است! او است امامی که خداوند متعال علم همه چیز را در او احصاء فرموده است.» [معانی الاخبار: ص ۵۹] این احادیث منافاتی با تفسیر اول ندارد؛ زیرا هیچ مانعی ندارد که خدای تعالی به بنده ای از بندگان - که دارای توحید و عبودیت خالص برای اوست - علم به همه معلوماتی را که در کتاب مبین است، عطا کند. به عبارت دیگر، مصداق عینی کتاب علم الهی را در وجود شخصی چون امیر مؤمنان علی علیه السلام نمایان سازد.

آموزه ها:

- پرونده ی عمل انسان، حتی پس از مرگ او تا قیامت باز است. «**نَكْتُبُ ... وَ اَنَّا رَهُمُ**» پس باید به پیامد نیک یا بد اعمال خود نیز توجه کنیم.

وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ

فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم

مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

و برای آن‌ها، اصحاب قریه (انطاکیه) را مثال بزن؛ هنگامی که فرستادگان خدا به سوی آنان آمدند؛ (۱۳) هنگامی که دو نفر از رسولان را بسوی آن‌ها فرستادیم، اما آنان رسولان (ما) را تکذیب کردند؛ پس برای تقویت آن دو، شخص سومی فرستادیم، آن‌ها همگی گفتند: «ما فرستادگان (خدا) به سوی شما هستیم!» (۱۴)

واژگان:

الْقَرْيَةِ: هر نوع آبادی که شامل شهر و روستا می‌شود.

اثْنَيْنِ: دو نفر.

فَعَزَّزْنَا: تقویت کردیم.

بِثَالِثٍ: به نفر سوم.

توضیحات:

نمونه دعوت پیامبران: در این آیات، نمونه‌ای از اندازهای پیامبران نسبت به مردم بیان شده تا از سرنوشت همان دو گروه (تکذیب‌کنندگان و پیروان) در این ماجرا عبرت بگیرند.

ماجرای «اصحاب القریة»: بنا بر مشهور، مراد از «قریه» در این

آیه، منطقه انطاکیه است که از شهرهای قدیم روم بوده است. از این آیات روشن می شود که مردم این شهر، بت پرست بوده و خداوند برای هدایت ایشان، دو تن از رسولان خود را فرستاد و پس از تکذیب ایشان، نفر سومی هم به آنان افزود تا موجب تقویت آنان شود. آنان این سه تن را تکذیب کرده و به طور کلی، منکر وحی شدند.

رسولان چه کسانی بودند؟ از برخی روایات روشن می شود که این رسولان، از حواریون حضرت عیسی علیه السلام بودند که از سوی وی برای تبلیغ دین، به آن منطقه اعزام شده بودند. مردم آن منطقه، دو فرستاده اول را زندانی کردند، ولی نفر سوم - به نام «شمعون» - آن دو را از زندان بیرون آورده و به همراهشان در شهر به تبلیغ دین می پرداخت.

آموزه ها:

- تاریخ گذشتگان، بهترین درس برای آیندگان است. «**وَاضْرِبْ لَهُمْ**»

- در بیان داستان، عبرت ها مهم است؛ نه نام قریه، نژاد، زبان و مشخصات افراد. «**أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ**»

- انبیاء به سراغ مردم می رفتند و منتظر نبودند تا مردم به سراغ آنان بیایند. «**جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ**»

- باید دعوت به حق و امر به معروف به صورت گروهی نیز باشد. «**أَرْسَلْنَا ... اثْنَيْنِ ... فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ**»

- با تکذیب دشمن، دست از کار و هدف نکشید، نفرات خود را تقویت کنید. «**فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ**»

- تعداد مبلغان، به نیاز جامعه بستگی دارد. «**أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمِ اثْنَيْنِ ... فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ**»

قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلَنَا وَمَا أَنْزَلَ

الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا

رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا

إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

اما آنان (در جواب) گفتند: «شما جز بشری همانند ما نیستید، و خداوند رحمان چیزی نازل نکرده، شما فقط دروغ می‌گویید!» (۱۵) (رسولان ما) گفتند: «پروردگار ما آگاه است که ما قطعاً فرستادگان (او) به سوی شما هستیم، (۱۶) و برعهده ما چیزی جز ابلاغ آشکار نیست!» (۱۷)

واژگان:

البلاغ: تبلیغ و رساندن پیامی به مقصد.

توضیحات:

مخالفان دعوت پیامبران ﷺ به کلی منکر نبوت شدند و گفتند: «اصلاً خداوند چیزی برای بشر نازل نکرده است.» پیامبران ﷺ نیز در پاسخ آنان دوباره بر صحت نبوت خود تأکید نموده و گفتند که ما وظیفه‌ای جز ابلاغ و پیام خداوند را نداریم.

منشأ اصلی انکار نبوت: کسانی که دعوت انبیاء را به کلی منکر می‌شوند، هیچ دست‌مایه و دلیل قابل توجهی - بجز استبعاد - ندارند. آنان گمان می‌کنند پیامبر باید فرشته باشد که جنس برتر و ویژه‌ای داشته باشد یا اینکه کتابی مستقیماً از آسمان برای تک

تک آن‌ها نازل گردد. این‌گونه نگاه ناشی از روح «حس‌گرایی» موجود در میان آنان بود. این افراد اگر در وادی معرفت و شناخت، کوچک‌ترین فرصتی به عقل خود نیز می‌دانند، هرآینه درک می‌کردند که ضرورت بعثت انبیاء به قدری واضح و روشن است که از بدیهیات به شمار می‌رود. دانشمند مشهور، ابوعلی سینا رحمه‌الله علیه در این زمینه می‌نگارد: «نیاز به پیغمبر برای انسان‌ها بیشتر از نیاز به کمائی بودن ابروهای اوست. خداوندی که چنین نیازی را بی‌پاسخ نگذاشته و ابروان را چون سایه بانی و محافظی برای عرق پیشانی و نور آفتاب منحنی ساخته که به چشم آسیب نرسد، آیا از ارسال پیغمبران - که بدون آن انسان مسیر هدایت و کمال را نمی‌یابد - کوتاهی می‌فرماید؟!»

آری! آنان که بعثت انبیاء را تکذیب کردند، در واقع ربوبیت خداوند را منکر شده‌اند: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ» (انعام، ۹۱)

آموزه‌ها:

- چگونه ممکن است کسی که «رحمان» است و رحمت او همه چیز را احاطه کرده است، از بزرگترین مظهر رحمت - که هدایت بشر توسط انبیاء به سوی سعادت است - غفلت نماید. «وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِن شَيْءٍ» (این تفسیر بنا بر این است که ما آمدن صفت رحمان را کلام خداوند برای ردّ سخن آنان بدانیم؛ یعنی خداوند مضمون گفتار آنان را نقل کرده (نه عین آن را) و با تعبیر رحمان خواسته بطلان آن را نیز بیان کند).

- وظیفه انبیاء، روشنگری و تبلیغ آگاهی‌بخش است و ضامن نتیجه نیستند. «وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ»

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ
 لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَيَّرْنَا مَعَكُمْ أَلَيْسَ
 ذِكْرًا لَّكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

آنان گفتند: «ما شما را به فال بد گرفته ایم (و وجود شما را شوم می دانیم)، و اگر (از این سخنان) دست برندارید شما را سنگسار خواهیم کرد و شکنجه دردناکی از ما به شما خواهد رسید! (۱۸) (رسولان) گفتند: «شومی شما از خودتان است اگر درست بیندیشید، بلکه شما گروهی اسرافکارید!» (۱۹)

واژگان:

تَطَيَّرْنَا: شما را به فال بد می گیریم. (از مصدر «تَطَيَّرَ» است که به معنای شوم دانستن و فال بد زدن به چیزی است. اصل تطییر در فال زدن با پرندگان است؛ به این صورت که چنانچه پرنده از طرف راست می آمد، نشانه نیک و اگر از چپ می آمد، آن را نشانه شومی می دانستند.)

لَمْ تَنْتَهُوا: از آن دوری نکنید. (انتها به معنای پذیرش نهی دیگران است.)

لَنَرْجُمَنَّكُمْ (رجم: سنگسار کردن): به تأکید، شما را سنگسار می کنیم.

لَيَمَسَّنَّكُم (مس: دست زدن، رسیدن، یافتن): یقیناً به شما خواهد رسید.

طَائِر: پرنده، آنچه که بدان فال نیک یا بد می زنند.

توضیحات:

پس از اینکه رسولان الهی بر دعوت خود اصرار ورزیدند، مخالفان به مبارزه بیشتر با آنان پرداخته و آنان را مایه بدبختی و شومی شهر خویش خواندند و حتی آنان را تهدید به سنگسار کردند. پیامبران نیز در پاسخ، دلیل تیره بختی و شومیشان را، افکار پلید و هواپرستی و فساد خود مردم دانستند.

فال بد زدن: فال بد زدن (یا به اصطلاح قرآنی: تطییر) سابقه‌ای طولانی داشته و در جوامع پیشرفته امروزی نیز رواج بسیاری دارد. برخی هم‌زمانی یک حادثه ناگوار با چیزی یا فردی را دلیل شومی و نحسی آن چیز و فرد می‌دانند. آنان بسیاری از اشیاء، حیوانات، افراد و ایام را به فال بد می‌گیرند. منشأ فال بد زدن، جهل بشر و عدم تفکر و نیز حاضر نبودن به درك حقایق و قبول اشتباه است. این کار در اسلام شرک عملی به حساب می‌آید؛ زیرا در حقیقت نشانگر اعتقاد به قدرتی دیگر در عرض خدا و قبول چیزی قادرتر از خداوند در امر سرنوشت موجودات است. پیامبر اکرم ﷺ فرمود:

«**الظَّيْرَةُ شِرْكٌ**؛ فال بد زدن شرک است.»

فال بد، موجب دلسردی و ناامیدی گشته و فال نیک مایه امیدواری و حرکت و تلاش برای موفقیت است. به همین منظور، در روایات به فال نیک زدن سفارش شده است. در حدیث معروفی از پیامبر ﷺ نقل شده است: «**تَقَالُوا بِالْخَيْرِ مَجْدُوهٍ**؛ [در پیشامدها] فال نیک بزنید که آن را می‌یابید.»

آموزه‌ها:

- در برابر هر سخن انحرافی باید پاسخی روشن عرضه داشت.

«**قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ...، قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ**»

- اسلام اصل نحسی را قبول دارد، ولی آن را به آدم‌های مجرم و فاسق نسبت می‌دهد. آری! این گناه است که رزق و روزی را می‌گیرد. «**قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ**»

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ

يَسْعَى قَالَ يَنْقُومُ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾

اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

و مردی (با ایمان) از دورترین نقطه شهر با شتاب فرا رسید، گفت: «ای قوم من! از فرستادگان (خدا) پیروی کنید! (۲۰) از کسانی پیروی کنید که از شما مزدی نمی خواهند و خود هدایت یافته اند! (۲۱)

واژگان:

أَقْصَا الْمَدِينَةِ: دورترین نقطه شهر.

يَسْعَى: تلاش می کرد، شتاب می نمود.

مُهْتَدُونَ: هدایت شدگان. (تأکید هدایت در کلمه «مُهْتَدَى» بیشتر از «مهدی» است.)

توضیحات:

مخالفت مشرکان انطاکیه با رسولان الهی بالا گرفت؛ به گونه ای که آنان در صدد قتل انبیاء برآمدند. در این هنگام، مرد مؤمنی از نقطه دوردست شهر، شتابان خود را به مردم رسانید تا به دفاع از جان فرستادگان خداوند بپردازد و مردم را به پیروی از آنان دعوت نماید. وی به مردم گفت: چرا از پیامبران پیروی نمی کنید؟! مگر نمی بینید که آنان هیچ چشم داشتی از سوی شما برای تبلیغ دین خود ندارند؟! خود ندارند؟! خود ندارند؟! خود ندارند!؟

مؤمن آل یس: نام فرد مذکور در آیه، «حبيب نجار» بود که در برخی روایات از وی به «مؤمن آل یس» و «صدیق» نیز یاد شده است.

دلایل پیروی از انبیاء: مرد مؤمن (مؤمن آل یس) در راه دعوت مردم به پیروی از انبیاء به چند دلیل اشاره نمود: ۱- پیامبران هیچ منفعت شخصی برای این کار ندارند. این خود نشانه واضح و روشنی بردستی سخن آنان است که در راه آن، حتی حاضر به تحمل مشکلات و سختی‌های فراوان شده‌اند. ۲- از محتوای دعوت آنان پیداست که افرادی هدایت شده‌اند و این چنین نیست که برای مطلب باطل و گزافه‌ای آمده باشند.

آموزه‌ها:

- فرستادگان خداوند در تبلیغ دین کوتاهی نکردند و به قدری مقاومت کردند که ندای دعوتشان به نقاط دوردست شهر نیز رسید. «جاء من أقصا المدينة»

- مدنیّت و شهرنشینی با برافراشته شدن پرچم دین و عقلانیّت صورت می‌گیرد؛ نه بزرگی شهر. (با آمدن رسولان الهی و بلند شدن ندای دین در جامعه، جایی که «القریة» بود به «المدينة» تبدیل شد.)

گاهی يك نفره باید حرکت کرد و فریاد کشید. «جاء من أقصا المدينة رجلاً» در راه حق از اندک بودن پیروان نهراسید.

- حُسن فعلی و فاعلی بهترین نشانه برای پیروی کردن از سخن دیگران است. «اتبعوا من لا یسئلكم أجراً و هم مهتدون»

- طرفداری از حق، انگیزه و سوز لازم دارد؛ نه نشان و عنوان. «رجلاً»

- در ابتدای دعوت، عواطف را برانگیزید و با مردم با نرمی سخن بگویید. «یا قوم»

- اخلاص در تبلیغ، سبب جذب مردم می‌شود. «اتبعوا من لا یسئلكم أجراً»

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي
 وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً
 إِنْ يُرِدِنِ الرَّحْمَنُ بَضْرًا لَّا تُغْنِي عَنِّي
 شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾

من چرا کسی را پرستش نکنم که مرا آفریده، و همگی به سوی او بازگشت داده می‌شوید؟! (۲۲) آیا غیر از او معبودانی را انتخاب کنم که اگر خداوند رحمان بخواهد زبانی به من برساند، شفاعت آنها کمترین فایده‌ای برای من ندارد و مرا (از مجازات او) نجات نخواهند داد! (۲۳)

واژگان:

مَالِي: چه شده است مرا؟

فَطَرَنِي: مرا خلق کرده است. (اصل فطرت به معنای شکافتن است و چون آفرینش موجودات نیز در ابتدا با شکافته شدن هسته یا سلول آغاز می‌شود، در این معنا به کار رفته است.)

ضُرٌّ: آسیب و زیان. (معنای آن با ضرریکی است. هنگامی که در مقابل نفع به کار رود، به فتح «ضاد» خوانده میشود.)

لَا تُغْنِي: بی‌نیاز نمی‌کند، فایده‌ای ندارد.

لَا يُنْقِذُونِ (إنقاذ: نجات بخشیدن): نمی‌توانند مرا نجات بدهند. (اصل آن «لا ینقذونی» بوده که «یا» متکلم حذف شده است.)

توضیحات:

مؤمن آل یس سپس برای تأکید بر مطالب خویش، به چند دلیل برای توحید پرداخت که در این آیات ذکر می‌شود.

دلایل توحید: مرد باایمان برای اثبات سخن خویش برای بت پرستان دلیلی ساده و ابتدایی و در عین حال، محکم و قاطع ذکر نمود و آن اینکه:

برای عبادت و رفع نیازهای خود باید سراغ کسی رفت که اولاً نیازهای ما را بهتر می‌شناسد، ثانیاً ما بیشترین نیاز را به او داریم و ثالثاً او قدرت رفع نیازهای ما را دارد و این سه ویژگی فقط برای خداست؛ زیرا از یک سو، خداوندی که ما را خلق نموده، بهتر از همه به نیازهای ما آگاه است و از سوی دیگر، بازگشت ما نیز به سوی او خواهد بود؛ پس مبدأ و معاد ما وابسته به اوست و ما به او بیشترین نیازها را داریم و از سوی سوم، اگر او بخواهد نفع یا زیانی به کسی برسد، احدی جلودارش نخواهد بود. پس چرا باید عبادت چنین پروردگار مهربان و رحمت‌گستری را وانهاده و به عبادت بت‌ها و شریک‌های خیالی روی آورد؟!

آموزه‌ها:

- اگر خدا را نمی‌توان دید، ولی می‌توان از راه شناخت آثار و به‌کار بردن عقل، او و صفاتش را شناخت. (در مقابل منطق «حس‌گرایانه» بت پرستان، مرد باایمان به استدلال بر خداشناسی از راه آثارش توجه کرد.)

- اگر مبدأ و معاد به دست خداست، پس راه پیمودن آن نیز باید توسط او تعیین شود. (استدلال بر نبوت از راه خداشناسی)

- برای جریحه دار نکردن عواطف مردم و تأثیر بیشتر، از خودمان مثال بزنیم. «وَمَالِي لِيَّ أَعْبُدُ الَّذِي ... إِنَّ يُرِدِنَ الرَّحْمَنُ بَعْضِي»

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

إِنِّي ءَأَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾

اگر چنین کنم، من در گمراهی آشکاری خواهم بود! (۲۴) (به همین دلیل) من به پروردگارتان ایمان آوردم؛ پس به سخنان من گوش فرا دهید!، (۲۵)

واژگان:

اِذَا: بنابراین، در این صورت.

ضَلَالٍ مُّبِينٍ: گمراهی آشکار.

فَاسْمَعُونِ: پس گوش فرا دهید.

توضیحات:

در این آیه، حبیب نجار (یا همان مؤمن آل یس) با بیان صریح و آشکار، از ایمان خود پرده برداشته و خطاب به رسولان عنوان می‌کند که آنان نیز بر ایمان وی شهادت دهند.

توحید، بزرگ‌ترین پیام دین: مرد با ایمان شهر انطاکیه پس از آنکه برای وحدانیت خداوند استدلال آورد، پرستش بت‌ها را بزرگ‌ترین خسارت و کمراهی خواند. در آیه ۳۱ سوره مبارکه لقمان آمده است که «إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» این عبارت حکیمانه از سوی لقمان، به این خاطر است که همه گرفتاری‌های بشر و سرچشمه گناهان و خطاها، دوری از توحید و یکتاپرستی است. آری! اگر بشر خدا را آن‌گونه که باید می‌شناخت و تنها سر به فرمان او می‌بست و از غیر او دل می‌برید، هیچ‌وقت شاهد هواپرستی و

دنیاطلبی و ظلم و استکبار و ... نبودیم.

آموزه‌ها:

- آشکارترین نوع گمراهی دوری از خدا و وابستگی به دیگران است. اگر باور نکردیم «همه کارهای عالم به دست خداست.» در گمراهی

آشکار هستیم. «إِنِّي إِذْ أَلْفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»

- بهترین راه دعوت، دعوت عملی است. «إِنِّي آمَنْتُ»

- تقیه و مماشات تا جایی معنا دارد که احتمال حفظ جان یا تأثیرگذاری در میان دیگران باشد. در غیر این صورت، اظهار ایمان

- آن هم با صدای رسا و بیان آشکار- پسندیده است. «إِنِّي ءَامَنْتُ

بِرَبِّكُمْ»

- شهادت دیگران - به ویژه مؤمنان - برایمان و عقاید حق انسان امر مطلوبی است. (در روایات نیز به این کار توصیه شده است که

مؤمن در حال احتضار، عقاید راستین خود را به همه مؤمنان بگوید

تا برایمان وی شهادت دهند.) «إِنِّي ءَامَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ»

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَلَيْتَ

قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي

مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

(سرانجام او را شهید کردند و) به او گفته شد: «وارد بهشت شو!»
گفت: «ای کاش قوم من می‌دانستند ... (۲۶) که پروردگار مرا
آمرزیده و از گرامی‌داشتگان قرار داده است!» (۲۷)

واژگان:

قِيلَ: گفته شد.

يَلَيْتَ: حرف آرزو و حسرت به معنای ای کاش!

غَفَرَ: آمرزید.

المُكْرَمِينَ: گرامیان.

توضیحات:

با وجود دلایل و سخنان تأثیرگذار مرد مؤمن، مردم شهر انطاکیه، دعوت وی و رسولان را نپذیرفته و آنان را به شهادت رساندند. این آیه، بیانگر خطابی است که پس از مرگ، به «مؤمن آل یس» گفته شد و او را به بهشت دعوت کرد. خطاب‌کننده، خداوند متعال است و مراد از بهشت، همان بهشت برزخی است که مؤمن بلافاصله پس از مرگ به آن وارد می‌شود.

سرانجام مرد باایمان: اگرچه قرآن کریم سخنی از سرانجام حبیب نجار به میان نیاورده است، ولی از این آیات برداشت می‌شود که وی توسط مردم شهر به شهادت رسیده است. از برخی روایات

برداشت می‌شود که آنان بدن این مرد باایمان را آماج سنگ‌ها ساختند تا جان به جان آفرین تسلیم کرد.

بهشت برزخی: خداوند کریم در این آیات به جای ذکر شهادت مرد باایمان، از بشارت او به بهشت حکایت نموده است. منظور از بهشت در این جا، بهشت برزخی است. هر انسانی پس از مرگ وارد عالم برزخ می‌شود و در آن جا یا به بهشت برزخی و یا به دوزخ برزخی وارد خواهد شد. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «**الْقَبْرُ أُمَّةٌ رِزْوَةٌ** مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَإِمَّا حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّارِ؛ قبر، یا باغی از باغ‌های بهشت، یا حفره‌ای از حفره‌های دوزخ است.»

اوج دلسوزی و خیرخواهی مؤمنان: مؤمن آل یس پس از مشاهده نعمت‌ها و تکریم پروردگار، زبان به افسوس و حسرت نسبت به مردم شهر خویش گشوده و آرزو کرد: کاش آنان نیز می‌دیدند که چگونه پروردگار من با آمرزش خویش مرا در زمره گرمیان قرار داد. در حدیثی از پیغمبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: «این مرد با ایمان، هم در حال حیات خود خیرخواه قوم خویش بود و هم بعد از مرگ آرزوی هدایت آن‌ها را داشت.»

آموزه‌ها:

در راه دفاع از عقیده تا پای جان باید تلاش کرد. درس بزرگ این واقعه استقامت و پایداری حبیب نَجَّار در راه ایمان بود. امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «مؤمن سخت‌تر است از پاره آهن، به درستی که پاره آهن وقتی داخل آتش شود تغییر میکند، ولی مؤمن اگر کشته شود و سپس زنده شود و دوباره کشته شود، قلب او تغییر نمی‌کند.»

- میان شهادت و بهشت فاصله‌ای نیست. «**قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ**»

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِن بَعْدِهِ

مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾

كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَمِدُونَ ﴿٢٩﴾

و ما بعد از او بر قومش هیچ لشکری از آسمان نفرستادیم، و هرگز سنت ما بر این نبود؛ (۲۸) بلکه فقط يك صیحه آسمانی بود، ناگهان همگی خاموش شدند! (۲۹)

واژگان:

جُنْد: سپاه. (اصل آن از «جند: زمین سخت» است و سپاه را به دلیل فشرده بودن و محکمی، جند گفته‌اند.)

مُنْزِلِينَ: نازل کنندگان.

صَيْحَةً: فریاد شدید.

فَإِذَا: پس ناگهان و به یک باره.

خَامِدُونَ: (خمود: فرو نشستن زبانه آتش): این تعبیر در اینجا کنایه از مرگ است.

توضیحات:

خداوند پس از نافرمانی و مخالفت اهل قریه با پیامبران، آنان را با عذاب هولناک خویش، مجازات نموده و به هلاکت رساند. در این دو آیه تأکید می‌شود که خداوند برای عذاب هیچ قومی نیاز به لشکرکشی و حتی فراهم آوردن مقدمات ندارد؛ بلکه تنها کافی است که اراده وی به مجازات آن قوم تعلق بگیرد تا با فرود آمدن صیحه‌ای مرگبار و ناگهانی، به زندگی‌شان خاتمه بخشیده شود.

نیازی به لشگرکشی نیست! کفار در نظر خداوند به قدری ناچیز و بی‌مقدار و ناتوان هستند که برای هلاکشان نیازی به لشگرکشی و فرستادن ملائکه عذاب نیست؛ بلکه تنها یک صیحه آسمانی کافی است تا آنان را در جای خود خشک و بی‌حرکت نماید.

آموزه‌ها:

- در مقابل عِدّه و عُدّه دشمن، به قدرت خدا اعتماد کنیم. همه عالم لشگر خداست.

- قهر و خشم الهی ناگهانی است، غافل نباشیم. «صِيْحَةٌ وَّاحِدَةٌ»
- گاهی به خاطر ریختن خون يك مؤمن بی گناه و يك مجاهد و مبلغ دینی، مردم يك منطقه مورد غضب خداوند قرار می‌گیرند.

«هُم خَامِدُونَ»

- ابرقدرت‌هایی که دیروز می‌گفتند: «لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَ لَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ» امروز با يك صیحه نابود شدند. «هُم خَامِدُونَ»

- مورخان نقل کرده‌اند: در یک روز بهاری، «عمر بن عبدالعزیز» - پادشاه اموی - بر تخت سلطنت نشسته بود. ناگهان هوا بارانی شد و رعد و برق شدیدی در آسمان صورت گرفت. صدای رعد و برق به قدری دهشتناک بود که خلیفه از ترس به زیر تخت افتاد. یکی از افرادی که در مجلس حاضر بود، به پادشاه گفت: «ای خلیفه! این ترس شما از صدای رحمت پروردگار است؛ پس در مقابل صدای قهر و غضب او چه می‌کنید؟! یعنی صدای رعد و برق، به بندگان بشارت خیر و برکت و نزول باران می‌دهد. اگر این صدا را نمی‌توانی تحمل کنی، صدای صیحه آسمانی عذاب را چه می‌کنی؟!»

يَحْزَنُ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ

إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا

قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾

افسوس بر این بندگان که هیچ پیامبری برای هدایت آنان نیامد مگر اینکه او را استهزا می کردند! (۳۰) آیا ندیدند چقدر از اقوام پیش از آنان را (بخاطر گناهانشان) هلاک کردیم، آنها هرگز به سوی ایشان باز نمی گردند (و زنده نمی شوند)! (۳۱)

واژگان:

يَا حَسْرَةَ: آمدن حرف ندا بر سر کلمه حسرت، نشان از اوج افسوس بر بندگان است.

الْعِبَاد: بندگان.

مَا يَأْتِيهِمْ: نمی آمد.

أَهْلَكْنَا: هلاک کردیم، نابود ساختیم.

الْقُرُون (جمع قرن): این کلمه هم به زمان طولانی (حدود صد سال) گفته می شود و هم به مردمی که در یک زمان طولانی با هم زندگی می کنند.

توضیحات:

این آیه بلیغ ترین تعبیر از حسرت و دریغ خداوند بر بندگان ناسپاس را بیان کرده و سپس آنان را به عذاب دردناکی مانند مجازات امت های گذشته تهدید کرده است.

افسوس و دریغ بر مشرکان: افسوس! آنان که درهای رحمت الهی را بر خود بستند و هر فرستاده‌ای را مورد تمسخر و استهزاء خویش قرار دادند؛ چونان مریضی که سفارش پی‌درپی پزشک برای بهبودی خویش را نادیده بگیرد و به جای سپاس از وی، بر او ریشخند زده و بخندد. آیا چنین فردی مستوجب شدیدترین دلسوزی و دریغ‌ها نیست؟

چرا عبرت نمی‌گیرید؟! در این جمله همان کسانی را که در آیه قبل برایشان به حسرت ندا شد، توبیخ می‌کند که چرا از احوال امت‌های گذشته عبرت نمی‌گیرند؛ آنان که خدا به سبب کفر و طغیانشان هلاکشان کرده و اکنون هیچ اثری از خود باقی نگذاشته‌اند.

آموزه‌ها:

- تمام انبیاء و دعوت‌کنندگان به دین مورد استهزاء قرار گرفتند. «**مِنْ رَسُولٍ**» این آیه همه زمان‌هاست؛ یعنی هنوز هم برخی دین و محتوای آن را به استهزاء می‌گیرند؛ پس مبلغان دینی نیز در انتظار زخم زبان دیگران باشند.

- قیامت روز حسرت است: «**وَ أَنْذَرُهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ**» (مریم، ۳۹). در آن روز مخالفان دین به قدری حسرت می‌خورند که آرزو می‌کردند ای کاش خاک بودند: «**يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا**» (نبا، ۴۰) پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «انسان گناه‌کار از شرمساری و حسرت به قدری عرق می‌ریزد که آرزو می‌کند ای کاش، زودتر مرا به جهنم می‌بردند و از این جایگاه خلاص می‌گردیدم.»

- سنت‌های الهی در تاریخ ثابت است و سرنوشت‌ها به یکدیگر شباهت دارد. «**أَلَمْ يَرَوْا...**»

فصل دوم:

توحید و نشانه‌های آفرینش

(آیات ۳۳ تا ۴۷)

وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

وَأَيُّهُمُ الَّذِينَ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا

حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾

و همه آنان (روز قیامت) نزد ما احضار می شوند! (۳۲) زمین مرده برای آنها آیتی است، ما آن را زنده کردیم و دانه های (غذایی) از آن خارج ساختیم که از آن می خورند؛ (۳۳)

واژگان:

إِنْ: در اینجا به معنای حرف نفی است؛ نه شرط.
كُلُّ: همه آن ها. (تنوین در اینجا عوض از مضاف الیه است: یعنی كُلُّهُمْ)

لَمَّا: در اینجا به معنای حرف استثناء «إِلَّا» است.

جَمِيعٌ: در اینجا به معنای «مجموع» است.

مُحْضَرُونَ: حاضرشدگان. [ترکیب آیه ۳۲ این گونه است: وَ مَا كُلُّهُمْ إِلَّا مَجْمُوعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُحْضَرُونَ لَدَيْنَا: یعنی همه آنان جز این نخواهند بود که در روز قیامت نزد ما جمع آوری شده و حاضر می گردند.]

الْمَيْتَةُ: مرده.

أَحْيَيْنَاهَا: آن را زنده کردیم.

حَبًّا: دانه غذایی.

توضیحات:

در این آیات ابتدا بر حضور همگان در دادگاه عدل الهی تأکید کرده

و بیان می‌کند که هلاکت کفار پایان کارشان نیست؛ بلکه آغاز عذاب آن‌هاست. سپس به برخی نشانه‌های قدرت پروردگار در آفرینش اشاره می‌شود تا از رهگذر آن، بروحدانیت و معاد تأکید شود.

نشانه‌های قدرت خدا در زمین: در نخستین آیه از نعمت روزی‌رسانی خداوند یاد می‌شود؛ نعمتی که از راه زنده کردن زمین مرده و رویاندن گیاه و حبوبات غذایی مانند گندم و جو و برنج به دست می‌آید.

نظم و هماهنگی جهان، نشان وحدت و قدرت پروردگار: قوانین موجود در عالم طبیعت، بهترین شاهد بروحدانیت خداوند است؛ چراکه اگر غیر از خدا، خدایی دیگر وجود داشت، این قوانین ثابت به هم می‌ریخت و تخلف‌پذیر می‌شد. یکی از ظریف‌ترین نشانه‌های قدرت خداوند در دانه‌های غذایی است که هنوز هم عقل بشر را متحیر نموده و پیچیده‌ترین علوم بشری را درگیر خود ساخته است. اینکه خداوند از یک دانه و حبه در دل زمین گیاه و درختی پرمیوه را بیرون می‌آورد. آیا این نشانه حکومت و تدبیر خداوند علیم و قادر بر ذرات هستی نیست که این چنین منظم و باحکمت جهان طبیعت را آفریده است؟

آموزه‌ها:

- هر دانه و گیاهی که از زمین می‌روید، همچون مرده‌ای است که در قیامت از گور بر می‌خیزد. «وَأَيَّةٌ هُمْ»
- بهترین دلیل برای عموم مردم، آن است که دائمی، عمومی، غیر قابل انکار، ساده و همه‌جایی باشد. «وَأَيَّةٌ هُمْ الْأَرْضُ»
- بهترین راه ایمان به معاد، دقت در آفریده‌هاست. «الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا»

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
 وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ
 وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

و در آن باغ‌هایی از نخل‌ها و انگورها قرار دادیم و چشمه‌هایی از آن جاری ساختیم، (۳۴) تا از میوه آن بخورند؛ در حالی که دست آنان هیچ دخالتی در ساختن آن نداشته است! آیا شکر خدا را به جا نمی‌آورند؟! (۳۵)

واژگان:

جَنَّات (جمع جَنَّة): باغ‌ها.

نَخِيل (جمع نَخْل): درخت‌های خرما.

أَعْنَاب (جمع عَنَب): انگورها.

فَجَّرْنَا: شکافتیم. (صبح را از آن جهت فجر گویند که شب را می‌شکافت.)

الْعُيُون (جمع العین): چشمه‌ها.

لِيَأْكُلُوا: تا بخورند.

توضیحات:

دومین نعمت پروردگار، باغ‌های پراز میوه چون خرما و انگور و چشمه‌های جوشان برای آب‌رسانی به آن است.

خرما و انگور، دو میوه پرفایده: در میان میوه‌هایی که قرآن بسیار از آن یاد کرده و در زمره نعمت‌های خود به انسان‌ها ذکر کرده است، دو میوه «خرما» و «انگور» بسیار تکرار شده است. این دو

میوه به گواه کارشناسان تغذیه، سرشار از مواد غذایی مفید و لازم بوده و در تمام فصول سال و به انواع مختلف قابل استفاده است. جالب آنکه خداوند در قرآن از میوه درخت خرما - که به عربی «تَمْر» یا «رُطْب» می‌شود - سخن نگفته است؛ بلکه همواره واژه «نَخْل» - یعنی کل درخت خرما - را به کار برده است. دلیل این امر آن است که در تمام اجزای این درخت خواص بسیار زیادی نهفته است و از تنه و برگ و شاخه آن هم استفاده‌های زیادی می‌شود.

نعمت، مقدمه سپاس‌گزاری است: در این آیه، هدف اولیه از آفرینش این درختان پر بار را چنین بیان می‌کند که مردم از میوه آن بخورند؛ در حالی که دست آن‌ها در تولید آن هیچ دخالتی نداشته است. (حرف «ها» در عبارت «**وَمَا عَمِلْتُمْ** آیدیه‌م») نافیه است. (سپس در ادامه، ناسپاسی انسان‌ها در برابر این نعمت‌های الهی را سرزنش می‌کند تا بر این نکته تأکید کند که هدف نهایی از نعمت‌ها این است که بندگان از آن در راه بندگی خداوند و ایمان به او بهره ببرند تا شکر حقیقی از آن محقق شود.

آموزه‌ها:

- بیان نعمت‌ها، سبب ایجاد روح شکرگزاری و معرفت خداشناسی در انسان است. «**أَفَلَا يَشْكُرُونَ**» به همین دلیل، در قرآن یادآوری نعمت‌ها توصیه زیادی شده است. «**يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ**» (فاطر، ۳)

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ
كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَعَايَةً لَهُمُ اللَّيْلُ نَسَلَخَ مِنْهُ
النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾

منزه است کسی که تمام زوجها را آفرید، از آنچه زمین می‌رویاند، و از خودشان، و از آنچه نمی‌دانند! (۳۶) شب (نیز) برای آنها نشانه‌ای است (از عظمت خدا)؛ ما روز را از آن برمی‌گیریم، ناگهان تاریکی آنان را فرا می‌گیرد! (۳۷)

واژگان:

سُبْحَانُ: پاک و منزه است. (این کلمه مصدر فعل «سَبَّحَ» است که همواره به کلمه‌ای اضافه شده و تقدیر آن این چنین است: «سَبَّحْتَهُ تَسْبِيحًا»؛ یعنی من او را به نوعی ناگفتنی و یا به نوعی که لایق شأن اوست، تسبیح می‌گویم. آنگاه فعل «سَبَّحْتَهُ» حذف شده و مصدر «سَبَّحَانُ» به جای آن نشسته است.)

تُنْبِتُ (نبات: روییدن گیاه): می‌رویاند.

نَسَلَخَ (سَلَخَ: کندن پوست حیوان): آن را می‌کنیم، خارج می‌سازیم.

مُظْلِمُونَ (مُظْلِمٌ: تاریک؛ کسی که در تاریکی داخل شود): کسانی که به تاریکی درآیند.

توضیحات:

در این آیات، خداوند به برخی دیگر از مظاهر قدرت و حکمت

خود در جهان هستی اشاره می‌کند. وجود قانون زوجیت در همه موجودات هستی و نیز پدید آمدن شب و روز از این موارد است. **قانون زوجیت:** یکی از معجزات علمی قرآن، پرده برداشتن از «قانون زوجیت» در میان موجودات هستی است؛ به این معنا که همه چیز از دو جنس نر و ماده آفریده شده و از تلاقی این دو، موجودات دیگر پیدایش می‌یابد. «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (ذاریات، ۴۹) لفظ «زوج» اگرچه معمولاً به دو جنس مذکر و مؤنث گفته می‌شود، ولی بعدها معنای آن توسعه یافته و به هر دو موجود قرین یکدیگر گفته شده است؛ هرچند محتمل است که در آیه همان معنای اول مراد باشد. به هر حال، با پیشرفت علوم بشری، امروزه نیز بر این حقیقت صحه گذاشته است که علاوه بر وجود عمل تلقیح میان گیاهان و حیوانات دریایی و ...، حتی کوچک‌ترین واحد زنده عالم - یعنی اتم - نیز از ذرات مثبت و منفی و بارهای الکتریکی مختلف تشکیل شده که از تلاقی آن، اجسام به وجود می‌آید. شاید عبارت «وَمَا لَا يَعْلَمُونَ» اشاره به همین یافته‌های جدید داشته باشد.

شب و روز؛ نشانه آشکار قدرت و یکتایی خداوند: یکی از بزرگترین نشانه‌های قدرت خداوند، پدید آمدن ناگهانی شب و روز از یکدیگر است. از تعبیر «تَسْلَخُ» در آیه می‌توان برداشت کرد که طبیعت اصلی کره زمین، تاریکی است و روشنایی بر آن عارض می‌گردد.

آموزه‌ها:

- تشکر ما نشانه رشد ما است، او نیازی به شکر ما ندارد. «أَفَلَا يَشْكُرُونَ سُبْحَانَ الَّذِي»

- علم انسان محدود است و در جهان حقایق بسیاری است که از علم و دانش وی پوشیده است. «خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا ... مِمَّا لَا يَعْلَمُونَ»

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا

ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ

مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾

و خورشید (نیز برای آنها آیتی است) که پیوسته بسوی قرارگاهش در حرکت است؛ این تقدیر خداوند قادر و داناست. (۳۸) و برای ماه منزلگاه‌هایی قرار دادیم، (و هنگامی که این منازل را طی کرد) سرانجام بصورت «شاخه کهنه قوسی شکل و زرد رنگ خرما» در می‌آید. (۳۹)

واژگان:

مُسْتَقَرٍّ (اسم مکان به معنای محل قرار گرفتن): قرارگاه.

تَقْدِيرٍ: اندازه‌گیری.

كَالْعُرْجُونِ: مانند بند خوشه خرما که بعد از چیدن خوشه، در درخت می‌ماند و پس از چندی خشکیده و کج شده و مثل هلال می‌گردد. در این آیه، مسیر حرکت ماه در آخرین منزلگاهش (شب بیست و هشتم) به خوشه درخت خرما تشبیه شده است که از نظر هلالی بودن، رنگ زرد و پژمردگی و دیگر نشان‌ها شبیه بند خوشه خرماست.

الْقَدِيمِ: دیرین، کهنه و خشکیده.

توضیحات:

این آیات به دو نشانه دیگر از قدرت خداوند - یعنی ماه و خورشید - اشاره می‌کند.

پرده‌ای دیگر از اعجاز علمی قرآن: در این آیه به پدیده بزرگ خداوند در عالم هستی، یعنی خورشید، اشاره می‌شود و از حرکت آن در قرارگاه خود سخن به میان آمده است. خورشید ستاره‌ای است که تقریباً هر انسانی می‌تواند هر روز آن را مشاهده کند و نشانه‌های قدرت پروردگار را در آن ببیند. این ستاره درخشان آسمانی در ابتدای هر روز از مشرق سر بلند کرده و در غروب همان روز از نظرها پنهان می‌شود. انسان‌ها تا قرن ۴۱ میلادی، فکر می‌کردند که محور کرات آسمانی زمین است و خورشید به دور زمین می‌چرخد. این تصور باعث شده بود تا آنان این‌گونه از آیات قرآن را - که از حرکت و جریان خورشید بر مدار خاصی سخن گفته - به همان معنای حرکت روزانه و ظاهری از مشرق به مغرب بدانند، ولی بعدها با برچیده شدن هیئت بطلمیوسی قدیم، همگان دریافتند که خورشید محور منظومه شمسی است و به دور زمین نمی‌چرخد. این یافته البته تفسیر آنان از این آیات را تغییر نداد. تا اینکه سال‌ها گذشت و آنان متوجه شدند که خورشید نیز همراه با منظومه شمسی به سمت ستاره‌ای دوردست به نام «وگا» در حرکت است و دارای مدار خاصی است. این جا بود که گوشه‌ای دیگر از اعجاز علمی قرآن نمایان شد.

ماه؛ نشانه دیگر قدرت خدا: این آیه نیز به حرکت ماه در منزلگاه‌های خود اشاره می‌کند. مراد از «منازل»، نقاط بیست و هشت‌گانه‌ای است که ماه تقریباً در مدت بیست و هشت شبانه روز طی می‌کند. این منزلگاه‌ها به قدری دقیق و حساب شده است که منجمان بر اساس آن می‌توانند تا سال‌ها بعد را نیز به دقت محاسبه نمایند.

آموزه‌ها:

- نظم حاکم بر هستی نشان آشکار قدرت و علم خداست. «تَقْدِيرُ

الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ»

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ
وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

نه خورشید را سزاست که به ماه رسد، و نه شب بر روز پیشی می‌گیرد؛ و هر کدام در مسیر خود شناورند. (۴۰)

واژگان:

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي: برای خورشید سزاوار نیست. (در اینجا به این معناست که اجازه ندارد.)

يَسْبَحُونَ (سبح: شنا کردن در آب یا هوا): شنا می‌کنند.

توضیحات:

حرکت منظم و دقیق خورشید و ماه در مدار خود و نیز نظم حساب شده و پیوسته شب و روز، موجب گردیده است تا خداوند در این آیه از آن به عنوان نشانه دیگری از عظمت خود یاد کند. **خلقت روز قبل از شب**: از این آیه فهمیده می‌شود که روز قبل از شب آفریده شده، و شب به دنبال آن است. در روایات متعددی که از طرق اهل بیت علیهم‌السلام نقل شده است، نیز به این معنا تصریح شده است. این مطلب موافق یافته‌های علمی هم می‌باشد؛ زیرا کره زمین نخست جزء آفتاب بوده و به محض اینکه از آن جدا و دور شد و سایه مخروطی شکل آن در جهت مخالف نور آفتاب افتاد، شب پدید آمد.

نشانه‌های آفرینش از نگاه امام صادق علیه‌السلام: در کتاب «توحید مفضل» از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است: «ای مفضل! در طلوع و

غروب آفتاب به خاطر پدید آمدن شب و روز اندیشه کن. اگر طلوع خورشید نبود، کار جهان یکسره درهم میشد و مردم قادر به زندگی و رسیدن به امور خود نبودند. دنیا تاریکستانی به زیان آنان می شد و بدون نور، زندگی گوارا نبود و کسی از آن لذت نمبرد. نیاز به طلوع خورشید پیدا است و به شرح بیش از این نیازی نیست، ولی در راز غروب خورشید اندیشه کن که اگر نبود، مردم آرامش و قرار نداشتند؛ حال آنکه اینان بیش از هر چیز به آرامش و استراحت جسم و جان نیازمندند. بسیاری از مردم اگر شب فرا نرسد و تاریکی بر اینان حاکم نگردد، به خاطر حرص و طمع و جمع آوری مال، هیچ آرام و قرار نداشتند. هم چنین زمین از تابش همیشگی آفتاب تفتیده میشد و تمام جانداران از حرارت زیاد نابود میشدند. پس خداوند حکیم چنان تدبیر اندیشیده که زمانی برآید و وقتی دیگر پنهان شود تا مانند چراغی باشد که اهل خانه برای کاری بر مافروزند و برای آرامش خاموش مگردانند.» [بخشی از کتاب توحید مفضل

از جلد دوم بحار]

همه کرات در حرکت اند: عبارت «**وَ كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ**» غوغای علمی عجیبی میان دانشمندان به راه انداخته و آنان را به اظهار شگفتی از این تعبیر علمی نموده است. قرآن قرن ها پیش -که مردم هنوز از کروی بودن زمین خبر نداشته و حرکت تفاوت ستاره و سیاره و اجرام فلکی را نمی دانستند- پرده از این حقیقت برداشت که همه اجرام فلکی -از جمله ماه و خورشید- در فضای کهکشان ها چون اجزاء معلق در آب شناورند؛ حقیقتی که امروزه یافته های علمی دانشمندان نیز آن را تصدیق می کند.

آموزه ها:

- هر علمی می تواند ما را به خدا نزدیک کند. علم اسلامی علمی است که به خداشناسی منجر شود؛ حتی اگر مواد آن طبیعت و ماده یا غیر آن باشد.

وَعَايَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ
 فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ
 مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾

نشانه‌ای (دیگر از عظمت پروردگار) برای آنان است که ما فرزندان‌شان را در کشتی‌هایی پر (از وسایل و بارها) حمل کردیم. (۴۱) و برای آن‌ها مرکب‌های دیگری همانند آن آفریدیم. (۴۲)

واژگان:

حَمَلْنَا: حمل کردیم.

ذُرِّيَّتَهُمْ: فرزندان‌شان، نسل‌شان. (چون کودکان از پدر و مادر ریزتر هستند، ذریه نامیده شده‌اند.)

الْفُلِّ: کشتی. (مفرد و جمع آن یکسان است.)

الْمَشْحُونِ: پر و مملو.

توضیحات:

این آیات نیز به برخی آیات و نشانه‌های قدرت و رحمت پروردگار در زندگی انسان‌ها اشاره می‌کند. موضوع این آیات خلقت کشتی‌ها و چهارپایان و به‌طور کلی مرکب و وسیله حمل و نقل برای انسان است.

شگفتی‌های آفرینش در دریا: نشانه دیگر عظمت پروردگار این است که ذریه بشر را بر روی کشتی‌های انباشته از کالا سوار نموده و از جایی به جای دیگر نقل می‌دهد. آری؛ این خداست که تصرف در دریاها را برای بشر امکان‌پذیر ساخته است و آنان را از

خطر غرق شدن نجات می‌دهد. برخی مفسران، مقصود از کشتی انباشته در این آیه را کشتی نوح دانسته‌اند و مراد از «ذریه» را اجداد و پدران بشر دانسته‌اند.

خلقت چهارپایان: اگرچه موضوع آیه ۴۲ عام است و هرگونه مرکب - اعم از وسایل حمل و نقل مصنوعی و طبیعی - را شامل می‌شود، ولی بیشتر مفسران مصداق بارز آن را وسایل طبیعی حمل و نقل - یعنی حیوانات باربر - دانسته‌اند؛ چون در آیات زیادی این دو کنار هم آمده‌اند: «**وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ**» (زخرف، ۱۴)

آموزه‌ها:

- نعمت‌های خداوند به پدیده‌های طبیعی محدود نمی‌شود. آنچه مصنوع بشر است، نیز در حقیقت، نشانه وجود خالق عظیم و قدرتمند است که این توان را به بشر داده است. «**وَأَيَّةٌ... فِي الْفُلْكِ**» زیرا بشر نیز با کشف قوانین و دقایق ریاضی و طبیعی موجود در عالم توانسته از عقل خدادادی خود در مسیر اختراع استفاده کند. به همین خاطر، حتی اگر انسان روزی بتواند از سلول‌های بنیادی بهره گرفته و حیوان یا مخلوقی همانند مخلوقات جهان پرورش دهد، باز هم آن حیوان مخلوق خداست، چون عقل بشری و قوانین طبیعی و فیزیکی برای پرورش نطفه و به طور کلی عالم علی و معلولی دست پرورده خالق یکتا می‌باشد.

وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ
لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا
وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

و اگر بخواهیم آن‌ها را غرق می‌کنیم بطوری که نه فریادرسی داشته باشند و نه نجات داده شوند! (۴۳) مگر اینکه رحمت ما شامل حال آنان شود، و تا زمان معینی از این زندگی بهره گیرند! (۴۴)

واژگان:

إِنْ نَشَأْ: اگر بخواهیم.

نُغْرِقْهُمْ (غَرَقَ: فرو رفتن در آب): آن‌ها را غرق می‌کنیم.

صَرِيحَ: فریادرس، نجات دهنده. (به معنای فریاد شدید هم آمده است.)

يُنْقَذُونَ (إنقاذ: نجات بخشیدن): نجات نمی‌یابند.

مَتَاعًا: بهره، استفاده.

حِينٍ: مدت معین.

توضیحات:

این دو آیه برای تأکید بیشتر بر نعمت کشتی است و در آن بیان می‌شود که اگر خدا این نعمت را از مردم بگیرد و آنان را غرق نماید، هیچ فریادرس و نجات دهنده‌ای نخواهند یافت، ولی خداوند رحمت خویش را از آنان دریغ نکرده و به آنان تا اجل معین، مهلت داده است.

قدرت خداوند بالاتراز همه قدرت‌های بشری! شکی نیست همان‌طور که در این آیات بیان شده است بزرگ‌ترین و مجهزترین و علمی‌ترین کشتی‌ها نیز مقهور قدرت خداوند بوده و توانایی رویارویی با امواج سهمگین طوفان یا کوه‌های یخی و مانند آن را ندارند. بنابراین به مدد رحمت و فضل خداست که بشر از این امکانات استفاده می‌کند. این مسأله در تکنولوژی‌های روز دنیا در زمینه‌های مختلف دیگر مانند ساخت برج‌های ضد زلزله و سازه‌های مستحکم و یا هواپیماها و ... نیز صادق است.

منظور از اجل معین: منظور از زمان معینی که در آیه ۴۴ از آن یاد شده، یا روز مرگ انسان‌ها و یا روز قیامت است.

آموزه‌ها:

هرگز نجات خود را در سایه‌ی عوامل مادی نپنداریم. «رَحْمَةٌ مِّنَّا» - علم بشر - هر قدر هم که پیشرفت کند - مقهور قدرت لایزال خداوند است. برخی تصور می‌کنند دین زائیده جهل انسان‌هاست و انسان‌های گذشته چون علت واقعی پدیده‌ها راه مقابله با آن را نمی‌دانستند، به قدرتی مافوق و برتر ایمان می‌آوردند تا آنان را نجات دهد. به همین خاطر، اکنون که بشر به دنبال کشف علمی همه وقایع است، توان رویارویی با آن را نیز یافته و دیگر نیازی به دین و در نتیجه اعتقاد به خدا و استمداد از او نیست. این افراد نمی‌دانند که بشر پیشرفته امروزی هنوز حتی علت ساده‌ترین بلاها مانند زلزله و رانش زمین و سونامی و بیماری‌های لاعلاج چون سرطان و ... را نشناخته و بر فرض شناخت، توان مقابله با آن را ندارد.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ
رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

و هر گاه به آنها گفته شود: «از آنچه پیش رو و پشت سر شماست [از عذابه‌های الهی] بترسید تا مشمول رحمت الهی شوید!» (اعتنا نمی‌کنند). (۴۵) و هیچ آیه‌ای از آیات پروردگارشان برای آنها نمی‌آید؛ مگر اینکه از آن روی‌گردان می‌شوند. (۴۶)

واژگان:

قِيلَ: گفته می‌شود.

مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ: آن چه پیش رو و پشت سر شماست.

لَعَلَّ: شاید.

تُرْحَمُونَ: مشمول رحمت شوید.

مُعْرِضِينَ: اعراض کنندگان، کسانی که روی برگردانند.

توضیحات:

سفارش به تقوا؛ با وجود نعمت‌های فراوان خداوند - که به بخشی از آن اشاره شد - مشرکان حق آن را به جای نیآورده و ناسپاسی نمودند. در این آیات به ناسپاسی آنان و فرجام شوم این عمل اشاره خواهد شد.

مراد از «مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ»: مضمون آیه اول این است که وقتی مشرکان به تقوای از خداوند سفارش می‌شوند، اعراض

می‌کنند. در متن آیه فقط جمله شرط آمده و جواب آن از قرینه آیات بعد استفاده می‌گردد. در بیان مقصود از «بَيْنَ أَيَدِكُمْ» و «مَا خَلَقَكُمْ»، تفسیرهای فراوانی گفته شده است. از امام صادق ع نقل شده است که مراد از اولی، گناهان و مقصود از دومی، عقوبت و مجازات در آخرت است. [مجمع‌البیان]

اوج ناسپاسی کافران: مشابه این آیه در چند جای دیگر قرآن نیز آمده است و مفاد آن، حکایت از اوج ناسپاسی و کفران نعمت‌های الهی دارد که تک‌تک نشانه‌های خداوند را انکار کرده و به آن پشت می‌کنند.

آموزه‌ها:

- تقوا، رمز دریافت رحمت الهی است. «اتَّقُوا... لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»
 - حال کفار در جرأت و جسارت به خدای تعالی، به حدی می‌رسد که دیگر نمی‌توان جوابی که در مقابل این دعوت می‌دهند، به زبان آورد. (عدم ذکر جواب جمله شرطیه، حاکی از واهی بودن جواب آنان است؛ به حدی که از ذکر آن خودداری شده است.)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ

اللَّهُ أَطَعَمَهُ إِن أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾

و هنگامی که به آنان گفته شود: «از آنچه خدا به شما روزی کرده انفاق کنید!»، کافران به مؤمنان می‌گویند: «آیا ما کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست او را اطعام می‌کرد؟! (پس خدا خواسته است او گرسنه باشد)، شما فقط در گمراهی آشکارید!» (۴۷)

واژگان:

أَنْفِقُوا: انفاق کنید.

رَزَقَكُمُ: به شما روزی داد.

أَنْطَعِمُ: آیا ما اطعام کنیم؟ سیر کنیم؟

توضیحات:

این آیه به یکی از موارد ناسپاسی و رویگردانی مشرکان از نعمت‌های خداوند اشاره می‌کند که در آیات گذشته بیان شده بود.

توجیه مستکبران برای عدم انفاق: یکی از اصول برنامه دعوت همه ادیان، سفارش به دست‌گیری اغنیاء از فقرا و انفاق به آنان است. مستکبران و کفار نیز همواره در برابر این دستور عکس‌العمل نشان داده و آن را نپذیرفته‌اند. آنان در توجیه عدم انفاق خویش، دست به توجیحات بی‌اساس زده و می‌گفتند: اگر خدا می‌خواست، می‌توانست به این نیازمندان بیشتر روزی دهد. بنابراین، نیازی

نیست که ما به آنان کمک کنیم. این منطق باطل همواره از سوی توانگران جامعه وجود داشته است. آنان موفقیت خود را حاصل کار و کوشش شخصی خود دانسته و فقر و بینوایی دیگران را از جانب خدا پنداشته‌اند؛ حال آنکه همه این روزی‌ها از آن خدا می‌باشد. به عبارت دیگر، این افراد رنج و زحمت و دانش خود را نیز عامل مهمی در جمع‌آوری این اموال می‌دانند و به کنایه می‌گویند: «دیگران هم اگر می‌توانند مانند ما تلاش کنند و پول در بیاورند.» از این‌گونه جملات معلوم می‌شود منطق آنان شبیه منطق قارون بود که برای توجیه انفاق نکردن خود می‌گفت: «**قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي**» (قصص، ۷۸) یعنی این اموال را خدا به خاطر تلاش و استحقاق من به من داده است. معلوم است که این منطق باطل است؛ زیرا خداوند رزق و روزی را بر اثر شایستگی افراد تقسیم نمی‌کند؛ بلکه برای امتحان و آزمایش آنان، برای گروهی گشایش در روزی و برای عده‌ای تنگی در روزی در نظر می‌گیرد و هر دو گروه باید به وظیفه خود عمل کنند.

آموزه‌ها:

- توجّه به این که «آن چه داریم رزق الهی است نه ملك ما» بخشش را آسان می‌کند. «**أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ**»
- کار انسان به جایی می‌رسد که کفر و بخل را راه درست و ایمان و انفاق را انحراف می‌شمرد. «**إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ**»

فصل سوم:

یادآوری معاد و پاسخ به شبهات

(آیات ۴۸ تا ۸۳)

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ

وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ

أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

آنها می‌گویند: «اگر راست می‌گویید، این وعده (قیامت) کی خواهد بود؟! (۴۸) (اما) جز این انتظار نمی‌کشند که يك صيحه عظيم (آسمانی) آنها را فراگیرد، در حالی که مشغول جدال (در امور دنیا) هستند. (۴۹) (چنان غافلگیر می‌شوند که حتی) نمی‌توانند وصیتی کنند یا به سوی خانواده خود بازگردند! (۵۰)

واژگان:

مَتَى: کی؟ چه وقت؟

مَا يَنْظُرُونَ: نمی‌بینند.

صَيْحَةً: فریاد بلند.

يَخِصِّمُونَ (خَصِم: دشمنی کردن؛ اِخْتِصَام: دشمنی کردن و کشمکش میان دو طرف): با هم مخاصمه و دشمنی می‌نمایند. (در اصل «یختصمون» است، طبق قاعده اعلال، تاء به صاد مبدل و در آن ادغام شده است.)

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ: پس نمی‌توانند.

تَوْصِيَةً: سفارش و دستور، وصیت.

توضیحات:

در این آیات به موضوع معاد و دلایل واهی منکران آن پرداخته می شود.

تمسخر معاد از سوی مجرمان: در این آیه از زبان کافران، سخنی مطرح می شود که به مؤمنان خطاب می کنند: اگر قیامت وجود دارد، پس زمان آن را بگوئید. این جمله به این معنا نیست که آنان به دنبال زمان قیامت بودند تا خود را اصلاح کنند؛ بلکه قصد آنان از این گونه سخن گفتن به سخره گرفتن وقوع قیامت بود. مشابه این سخن را اقوام هلاک شده پیشین نیز زیاد می زدند و به پیامبران می گفتند: «فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ» (اعراف، ۷۰)

پاسخ قاطع خداوند: خداوند در پاسخ سخن واهی کافران، آنان را تهدید می کند که وقوع قیامت بسیار دفعی و آنی خواهد بود و هیچ گونه قابل پیش بینی نیست. آنان در حقیقت، انتظار صیحه ای کوتاه را می کشند که وقتی ایشان را بگیرد، دیگر راه گریز و نجاتی برایشان نمی گذارد؛ در حالی که هنوز به مجادله و مسخره گرفتن معاد مشغولند. در این حالت دیگر هیچ سفارش و توصیه ای پذیرفته نیست و راه بازگشت نیز به کلی بسته خواهد بود.

آموزه ها:

- وابستگی ها و دل بستگی ها در قیامت، گسسته می شود. «وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ»
- اگرچه باید پاسخ شبهات را داد، ولی در مقابل طعنه ها و کنایه ها باید صبر کرد تا خداوند خودش پاسخ یابو گویان را بدهد.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم
 مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا
 يَا بَوِیْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۗ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ
 وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

(بار دیگر) در «صور» دمیده می‌شود، ناگهان آنها از قبرها، شتابان به سوی (دادگاه) پروردگارشان می‌روند! (۵۱) می‌گویند: «ای وای بر ما! چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟! (آری) این همان است که خداوند رحمان وعده داده، و فرستادگان (او) راست گفتند!» (۵۲)

واژگان:

نُفِخَ: دمیده شد. (نفخ صور: دمیده شدن در شیپور)
الصُّور: شیپور. این لفظ ده بار در قرآن آمده که همگی درباره قیامت است و به ماجرای «نفخ صور» اول و دوم (یعنی مردن انسان‌ها پیش از وقوع قیامت و سپس دوباره زنده شدن آن‌ها برای حسابرسی) اشاره دارد.

فَإِذَا: پس ناگهان.

الْأَجْدَاثِ (جمع جَدَث): قبرها.

يَنسِلُونَ: به سرعت خارج می‌شوند. (نسل به معنای جدا شدن و خروج از چیزی است و به فرزند، نسل گفته می‌شود؛ زیرا از انسان جدا و خارج می‌شود. در آیه به معنای خروج سریع است.)
يَا بَوِیْلَنَا: حرف حسرت به معنای «ای وای بر ما».

مَرَقِدِنَا (رُقود: خوابیدن): مضجع و خوابگاه ما، قبر ما.

توضیحات:

در آیات قبل، از مرگ یکباره انسان‌ها و وقوع قیامت خبر داده شد. در این آیات، به زنده شدن دوباره آن‌ها و برانگیخته شدن از قبرها برای حضور در صحنه محشر و حسابرسی اشاره می‌شود. بنابراین، مراد از «نفخ صور» در این آیه، نفخه دوم است که در آن همه موجودات دوباره زنده شده و قیامت برپا می‌شود.

حسرت کافران: در آن لحظه، همین منکران معاد، از قبرهایشان برخاسته و با لحنی آمیخته با تعجب و وحشت، می‌گویند: «چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟» سپس به یادشان می‌آید که در دنیا اهل دین و پیامبران آنان را از روز قیامت آگاه کرده بودند، بنابراین خود جواب خویش را داده و می‌گویند: «آری؛ این وعده خداوند است و پیامبران راست می‌گفتند.»

آموزه‌ها:

- معاد جسمانی است و بدن‌ها از همین قبرها خارج می‌شوند.

«مِنَ الْأَجْدَاثِ ... يَنْسِلُونَ ... بَعَثْنَا مِنْ مَرَقِدِنَا»

- قیامت، روز حسرت کفار است. «يَا وَيْلَنَا»

- حرکت شتابان، نشانه اضطراب و هیجان مردم در قیامت است.

«يَنْسِلُونَ»

- کسانی که در دنیا با تمسخر می‌گفتند: «وَمَا الرَّحْمَنُ؛ رحمان

کیست؟» (فرقان، ۶۰) در آخرت با به‌کار بردن همان اسم «الرَّحْمَنُ»

برای تخفیف عذاب خود مدد می‌جویند.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً
 فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَأَلْيَوْمَ
 لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا
 كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

صیحه واحدی بیش نیست، (فریادی عظیم برمی خیزد) ناگهان همگی نزد ما احضار می شوند! (۵۳) (و به آنها گفته می شود): امروز به هیچ کس دژه ای ستم نمی شود، و جز آنچه را عمل می کردید جزا داده نمی شوید! (۵۴)

واژگان:

إِنْ كَانَتْ: نیست مگر.

لَدَيْنَا: نزد ما.

مُحْضَرُونَ: حاضر شدگان.

فَأَلْيَوْمَ: پس امروز.

لَا يُجْزَوْنَ: جزا داده نمی شوید.

توضیحات:

در این دو آیه ابتدا از وقوع سریع نفخه دوم و زنده شدن انسان ها در یک چشم به هم زدن سخن گفته شده و سپس به پریایی دادگاه عدل الهی و حسابرسی دقیق اعمال انسان ها اشاره شده است.
پریایی سریع محشر: در آیه ۴۹ و در پاسخ منکران معاد از وقوع صیحه آسمانی برای مرگ انسان ها خبر داده بود. در این آیه، بیان

می‌کند که صبحه دوم نیز که برای زنده کردن مردگان است، به سرعت انجام می‌شود.

تجسم اعمال: پس از بیان چگونگی وقوع قیامت، از آیه ۴۵ به بعد، به کیفیت حسابرسی انسان‌ها در آن روز اشاره شده و در ابتدا بر نفی ظلم و رعایت عدالت در آن روز تأکید می‌نماید. یکی از مظاهر عدل الهی در روز قیامت، «تجسم اعمال» است. تجسم اعمال یعنی هر کرداری که انسان انجام می‌دهد، یک صورت دنیوی دارد که ما آن را مشاهده می‌کنیم و یک صورت اخروی دارد که هم‌اکنون در دل و نهاد عمل نهفته است و روز رستاخیز با واقعیت ملکوتی خود جلوه می‌کند و باعث لذت یا آزار و اندوه فرد می‌گردد. عبارت «وَلَا تُجْرُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ؛ جزای شما چیزی نیست؛ جز آنچه عمل کرده‌اید» نیز بیانگر تجسم اعمال در قیامت است. زیرا کیفر یا پاداش انسان‌ها را خود اعمال آنان دانسته است؛ نه در مقابل و به خاطر اعمال آن‌ها.

آموزه‌ها:

- خداوند عادل است و قیامت روز ظهور و جلوه عدل الهی است.

«فَالْيَوْمَ لَا تُظَلَمُ نَفْسٌ»

- گناه همین‌الآن هم زشت و تلخ و بدبو است و اگر حقیقت آن را می‌دانستیم، هرگز به ظاهر فریبنده آن توجه نمی‌کردیم. در روز قیامت همین اعمال ناشایست ما گریبانگیر ما شده و ما را آزار

می‌دهند؛ چون انسان از عملش جدا نمی‌شود: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا

كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ» (مدثر، ۳۸)

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي
شُغْلٍ فَكَاهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى
الْأَرَائِكِ مُتَّكِعُونَ ﴿٥٦﴾

بهشتیان، امروز به نعمت های خدا مشغول و مسرورند. (۵۵) آن ها و همسرانشان در سایه های (قصرها و درختان بهستی) بر تخت ها تکیه زده اند. (۵۶)

واژگان:

شُغْلٍ: کار و مشغولیت.

فَکَاهُونَ: متنعم و آسوده خاطر، کسی که فاکهه (میوه و هر چیز لذیذ و خوشایند) در اختیار اوست.

ظِلَالٍ: (جمع ظل): سایه ها.

الْأَرَائِكِ: (جمع آریکه): تخت های مزین.

مُتَّكِعُونَ: (مُتَّكَأٌ: چیزی که به آن تکیه می دهند): تکیه دهندگان.

توضیحات:

در آیات پیشین به وقوع حتمی قیامت و برگزاری دادگاه عدل الهی اشاره شد. در این آیات به بررسی احوال مؤمنان در آن روز پرداخته و از لذات و پاداش های آنان سخن می گوید. آنان در آن روز، به شادمانی و سرور مشغول بوده و هیچ غم و اندوهی ندارند. (آیه ۵۵) به همراه همسرانشان در زیر سایبان ها بر تخت تکیه زده و به آسایش می پردازند. (آیه ۵۶)

حال بهشتیان در قیامت: خداوند در بسیاری از آیات قرآن به مقایسه حال بهشتیان و دوزخیان پرداخته تا انسان‌ها از رهگذر مقایسه این دو گروه، فرجام و عاقبت هر دو مسیر را دیده و در مقصد نهایی اعمال خود تفکر کنند. برخی نعمت‌های بهشتیان، نعمت‌های ظاهری و برخی نعمت‌ها، روحی و معنوی است و قرآن هر دو نوع نعمت را ذکر کرده و حتی در برخی موارد آن را تفصیل نیز داده است. در این جا به نعمت آسایش و آرامش و بهره‌بردن بهشتیان از بزم شادی و سرور خبر داده است. منظور از «ازواج» در این آیه یا همسران مؤمن بهشتیان است که در دنیا بودند و یا همسران بهشتی (حورالعین).

آموزه‌ها:

- نعمت‌های بهشتی به قدری لذت‌بخش و مفرح هستند که تمام توجه بهشتیان را به خود مشغول ساخته و آنان را از هر غم و اندوهی و دغدغه دیگر به دور می‌سازد. «**فِي شُغْلٍ فَكِيهُونَ**»
- معاد جسمانی است و بهشتیان لذات جسمانی نیز دارند. «**هُم وَ أَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِنُونَ**»

لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَهُمْ مَّا يَدْعُونَ ﴿٥٧﴾

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

برای آنها در بهشت میوه بسیار لذت بخشی است، و هر چه بخواهند در اختیار آنان خواهد بود! (۵۷) بر آنها سلام (و درود الهی) است؛ این سخنی است از سوی پروردگاری مهربان! (۵۸)

واژگان:

فَاكِهَةٌ: میوه.

يَدْعُونَ: طلب می کنند، می خواهند.

سَلَامٌ: درود و تحیت (در اصل به معنای کنار بودن از هر عیب و آفت است. منظور از سلام بندگان به یکدیگر نیز آرزوی دوری آنان از آفت و نقص است.)

توضیحات:

یکی دیگر از نعمت های بهشتیان این است که بهترین میوه ها و هر چه که بخواهند، در اختیارشان است. اما از همه این نعمت ها بالاتر، این است که آنان مفتخر به خطاب «سلام» و درود بلاواسطه از سوی پروردگار مهربان خود می شوند؛ سلامی که عظمت آن را نمی توان وصف نمود و بی واسطه و مستقیم از روزه رحمت خاص پروردگار نصیبشان می گردد.

وسعت نعمت های بهشت: برخی می پرسند که چرا بهشتی که قرآن توصیف می کند، فقط از سرسبزی و خنکی یا خوردنی های

خاص چون خرما و انگور سخن می‌گوید؛ درحالی‌که این موارد برای عرب‌های حجاز - که در خشکی و صحرا زندگی می‌کردند - لذت بخش بوده است. آیا اگر کسی مثلاً در منطقه سردسیر زندگی کند و همواره آرزو داشته تا به یک منطقه گرمسیر و کویری برود، در بهشت به مراد خود خواهد رسید. پاسخ این سؤال روشن است؛ زیرا قرآن کریم نعمت‌های بهشتی را برای عموم مردم - که از سرسبزی و خنکی لذت می‌برند - این‌گونه توصیف کرده، ولی در کنار آن به طور کلی بر این نکته نیز تأکید نموده که همه اهل بهشت هر چه بخواهند به آنان عطا خواهد شد؛ حتی اگر گرما و مانند آن باشد: «وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ»

مواهب معنوی پروردگار: مهم‌تر از نعمت‌های مادی و لذات جسمانی در بهشت، لذت‌های روحانی و مواهب معنوی پروردگار به بهشتیان است. رضایت پروردگار و خطاب کریمانه و رحیمانه او به اهل بهشت و امنیت و صفایی که اهل جنت هر لحظه از سوی یکدیگر و فرشتگان و ... دریافت می‌کنند، فرح و شادی آنان را دوچندان می‌سازد. توضیح آنکه بسیاری از خوشی‌های دنیا آمیخته به نوعی اضطراب و نگرانی ناشی از تمام شدن خوشی است، ولی بهشتیان همواره آسوده خاطر هستند که تا ابد از مواهب و عطایای خداوند بهره‌مند خواهند بود.

آموزه‌ها:

- در بهشت از هر سو سلام است. فرشتگان سلام می‌کنند. (رعد، ۲۴) اهل بهشت نیز به یکدیگر سلام می‌کنند. (یونس، ۱۰) و از همه مهم‌تر، خدا به آنان سلام می‌کند: «سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ

رَحِيمٍ»

﴿٥٩﴾ وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا

الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾

(و به آنها می‌گویند:) جدا شوید امروز ای گنهکاران! (۵۹) آیا با شما عهد نکردم ای فرزندان آدم که شیطان را نپرستید، که او برای شما دشمن آشکاری است؟! (۶۰)

واژگان:

المُجْرِمُونَ: گناه‌کاران.

أَلَمْ أَعْهَد: آیا عهد نبستم.

امْتَأَرُوا (تمییز: جدا کردن): جدا شوید.

توضیحات:

پس از ذکر حال بهشتیان در قیامت، در این آیات به بیان حال گروه دیگر مردم پرداخته و به برخی مجازات‌ها و تحقیرهای آن روزشان اشاره می‌کند؛ روزی که به آنان خطاب می‌شود صف خود را از مؤمنان جدا ساخته و در چهره اصلی خود ظاهر شوند. سپس آنان را ملامت نموده و به آنان خطاب می‌کند: «آیا با شما عهد نکردم که از شیطان پیروی نکنید؛ چراکه دشمن آشکار شماست.»

روز جدایی مؤمنان و گناه‌کاران: یکی از نام‌های روز قیامت «یَوْمَ الْفَصْلِ» است که در آیات زیادی به آن اشاره شده است. (دخان، ۴۰ / مرسلات، ۱۴ و ۳۸ و ...) در این جا نیز خداوند از خطاب خود به مجرمان برای جدا شدن از صف مؤمنان سخن می‌گوید.

این همان وعده‌ای بود که خداوند در دنیا به همگان داده بود که: «**أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ**؛ آیا کسانی را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند، هم چون مفسدان در زمین قرار دهیم؟ یا پرهیزگاران را هم طراز بدکاران [قرار می‌دهیم]؟!» (صاد، ۲۸)

شاید هیچ عذابی بالاتر از این نباشد که انسان مجبور شود تا صف خود را از کسانی که یک عمر خودش را شبیه آنان می‌دانست، جدا ساخته و در مقابل دید همگان شرمنده گردد.

مراد از عهد با شیطان و عبادت وی: مراد از این عهد، همان پیمان فطری الهی است که با دعوت انبیاء و تأکید بر آن محکم نیز شد. مقصود از عبادت شیطان، همان اطاعت اوست؛ زیرا نشانه پرستش یک فرد، اطاعت و پیروی از دستورات اوست و کسی که از وسوسه‌های شیطان پیروی نماید، در حقیقت او را عبادت نموده است.

آموزه‌ها:

- خداوند حجت‌های خود برای بندگان تمام کرده است: حجت باطنی (عقل) و حجت ظاهری (وحی). به همین دلیل، در روز قیامت احتجاج کرده و همه مجرمان را مؤاخذه می‌کند که چرا به پیمان فطری و دینی خود عمل نکردند؟ و آنان نیز پاسخی درخور ندارند.

- شیطان پدر شما را فریب داد و شما فرزندان کسی هستید که اطاعت شیطان کرد. «**يَا بَنِي آدَمَ ... لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ**»

- گوش دادن به سخن کسی و پیروی از او عبادت است. «**لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ**» امام جواد علیه السلام می‌فرماید: «**مَنْ أَصْغَىٰ إِلَىٰ نَاطِقٍ فَقَدْ عَبَدَهُ**»

وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ
 مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا
 أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

و اینکه مرا پرستید که راه مستقیم این است؟! (۶۱) او گروه زیادی
 از شما را گمراه کرد، آیا اندیشه نکردید؟! (۶۲)

واژگان:

أَضَلَّ (ضلال: گمراهی): گمراه ساخت.

جِبِلًّا: در اینجا به معنای جماعت و گروه است. (به معنای فطرت
 و سرشتی که انسان بر آن خلق شده است، نیز می‌آید.)

توضیحات:

این آیات ادامه خطاب خداوند با مجرمان است. خداوند در ابتدا
 آنان را توبیخ نمود که چرا به عهد خود پایبند نبوده‌اند. این عهد
 شامل چند بخش بود که بخش اول، پیروی نکردن از شیطان و
 بخش دوم، عبادت پروردگار می‌باشد.

توحید در عبادت و اطاعت: همان‌گونه که گفتیم، مفاد پیمان
 خداوند با بندگان «توحید در عبادت و اطاعت» بود؛ به این معنا که
 آنان فقط خداوند را پرستش کرده و فقط از او اطاعت کنند و این
 معنای دقیق پیمودن «صراط مستقیم» است.

دشمن قسم خورده! در سرتاسر قرآن کریم هشدارهای خداوند
 نسبت به دشمنی شیطان با انسان هویدا است. شیطان در همان

ابتدای خلقت انسان - به واسطه حسدورزی و غرور و تکبرش - از سجده به آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ سرباز زد و پس از آنکه خداوند او را از مقام عرشى اش بیرون ساخت، عَلم دشمنی با انسان را برافراشت و به ذات اقدس الهی و عزت بی پایان او سوگند خورد که نسل آدم را از راه راست منحرف کرده و گمراه می‌کند: «صاد، ۸۲ / اعراف، ۱۶ / اسراء، ۶۲ و ...». شاید در نگاه اول، این تهدید از سوی شیطان برای ما بی‌اهمیت باشد، اما وقتی که بدانیم او چه قدرت و شناختی از انسان دارد و به همراه خیل سپاهیان و لشگرش چه راه‌هایی برای فریب ما در نظر گرفته، بیم و هراس سراسر وجود ما را خواهد گرفت. کافی است مختصر تأملی در آیات مربوط به شیطان و راه‌های فریب او داشته باشید تا به اوج قدرت او پی ببرید. البته خداوند، مؤمنان را از این خطر در امان داشته و به همه سفارش کرده که برای درمان ماندن از تیرهای نامرئی شیطان به پناه‌گاه امن او رفته و به قدرتی مافوق قدرت شیطان متوسل شوند: «وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ» (اعراف، ۲۰۰)

آموزه‌ها:

- آیین‌ه شو جمال پری طلعتان طلب * جاروب کن خانه را سپس میهمان طلب

اول «**أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ**» سپس «**وَ أَنْ اعْبُدُونِي**»

- آیا نباید در دشمنی شیطان و راه‌های نفوذ او اندیشه کرد؟! آیا شایسته است که دشمنی این چنین ماهر و کاربلد را آزاد گذاشته و از خطر او نهراسیم؟! «**أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ**»

- صراط مستقیم یکی است و آن در پرتو اطاعت از خداوند حاصل می‌شود. اعتقاد به «پلورالیزم: تکثرگرایی دینی» و اینکه همه اهل نجات و حَق هستند، با آموزه‌های قرآن سازگار نیست. «**هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ**»

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾

أَصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

این همان دوزخی است که به شما وعده داده می‌شد! (۶۳) امروز
وارد آن شوید و به خاطر کفری که داشتید به آتش آن بسوزید!
(۶۴)

واژگان:

تُوعَدُونَ: وعده داده می‌شود.

أَصْلَوْهَا: وارد آن شوید، همراه آن گردید.

توضیحات:

خطاب خداوند با مشرکان در این آیات خاتمه می‌یابد و خداوند به آنان می‌فرماید که حال مشاهده کنید! این همان دوزخی است که شما را از آن می‌ترساندیم، ولی آن را دروغ می‌پنداشتید. امروز به سزای کفرتان در آن داخل شوید و با آتش سوزان آن بسوزید که این جزای کفری است که داشتید.

سلام و درود در مقابل لعن و نفرین: در آیات گذشته گفتیم که مهم‌ترین نعمت بهشتیان این است که پروردگارشان پیوسته آنان را با تکریم خطاب کرده و سخنی سراسر رحمت و خیرخواهی به آنان می‌گوید: «سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ» در این آیات حالت مقابل آن برای اهل دوزخ ذکر می‌شود. آنان - که خود رنج عذاب را می‌چشند - عذابی دیگر بر آنان افزوده می‌گردد و آن خطاب‌های اهانت‌آمیز از سوی پروردگار و فرشتگان است. برخی از این خطاب‌ها در قرآن این‌گونه است: «قَالَ أَحْسُوا فِيهَا وَلَا

تُكَلِّمُونَ؛ [خداوند به اهل دوزخ می‌گوید] ذیلانہ در آنجا ساکت و دور گردید و هرگز با من سخن نگویید. (مؤمنون، ۱۰۸) «ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ؛ [فرشتگان با تمسخر به دوزخیان می‌گویند: عذاب خداوند را] بچش که تو همان انسان قدرت مند و گرامی هستی!» (دخان، ۴۹) جالب آنکه اهل دوزخ به یکدیگر نیز رحم نمی‌کنند و پیوسته همدیگر را لعن و نفرین می‌کنند: «كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ آخْتَهَا؛ هر زمان که گروهی وارد می‌شوند، گروه دیگر را لعن می‌کنند.» (اعراف، ۳۸)

آموزه‌ها:

- عامل عذاب کافران همان کفرشان بود که پیوسته دعوت انبیاء را تکذیب کرده و آیات خداوندی را نادیده می‌گرفتند.
- ورود کفار به دوزخ با تحقیر همراه است. (فرمان «اصْلَوْهَا» برای تحقیر و اهانت است.)
- کفار و دوزخیان هرگز از آتش جدا نخواهند شد. «اصْلَوْهَا الْيَوْمَ»

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ
 وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ
 بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ
 لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى
 يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾

امروز بر دهانشان مُهر می‌نهم، و دست‌هایشان با ما سخن می‌گویند و پاهایشان کارهایی را که انجام می‌دادند شهادت می‌دهند! (۶۵) و اگر بخواهیم چشمانشان را محو کنیم؛ سپس برای عبور از راه، می‌خواهند بر یکدیگر پیشی بگیرند، اما چگونه می‌توانند ببینند؟! (۶۶)

واژگان:

نَخْتِمُ (نَخْتَمُ: مهر زدن): مهر می‌زنیم.

تُكَلِّمُنَا: با ما سخن می‌گوید. (تکلیم و تکلم هر دو بمعنی سخن گفتن است.)

لَطَمَسْنَا (ظلمس: محو کردن یا محو شدن کلی): محو کردیم، نور چشم آنان را از بین بردیم.

فَاسْتَبَقُوا (سبق: پیش افتادن در راه): بر یکدیگر پیشی گرفتند.

الصِّرَاطُ: راه روشن، وسیع و همواری که به هیچ طرف انحراف ندارد.

أَنَّى: از کجا، چگونه.

يُبْصِرُونَ (بَصَرَ: بینایی چشم): می‌بینند.

توضیحات:

در ادامه بیان عذاب اهل دوزخ، در این آیات خداوند به شهادت اعضای بدن گناهکار بر علیه او پرداخته و سپس به اعطای فرصت و نعمت به کافران برای جستجوی راه خیر اشاره کرده است.

گواهی اعضای بدن انسان: در روز قیامت، دادگاه عدل الهی گواهان بسیاری دارد که مهم‌ترین آن‌ها فرشتگان کاتب اعمال، پیامبران و اولیای الهی و زمین و ... هستند. افزون بر همه این شاهدان، اعضای بدن خود انسان نیز در آن روز به امر خداوند سخن گفته و حقایق را - حتی اگر به ضرر خودشان باشد- آشکار می‌سازند. بدین سان، راهی برای انکار و عذر آوردن و یا حتی جدال وجود ندارد. بنده در آن هنگام تعجب کرده و با شگفتی به اعضای بدن خود می‌گوید: «چرا بر علیه ما شهادت می‌دهید؟! اعضای بدن او در پاسخ می‌گویند: «ما را خداوند به سخن آورده است.» (فصلت، ۲۱)

سنت خداوند در آزادی انسان‌ها: در آیه پیشین به مجازات کافران در آخرت اشاره شد. در این دو آیه، بیان می‌فرماید که اگر ما می‌خواستیم، می‌توانستیم در همان دنیا نیز آنان را مجازات نماییم؛ به این صورت که نور دیدگان ایشان را به کلی از بین می‌بردیم تا تشخیص راه صحیح را به کلی از دست بدهند، ولی سنت خداوند این است که هم چنان به آنان فرصت بدهد تا شاید از قوای ادراکی خود در راه دیدن و شنیدن آموزه‌های الهی استفاده کنند.

آموزه‌ها:

- قوی‌ترین دادگاه در قیامت است؛ زیرا هم مجرم و هم شاهد یکی است. «تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ»

- اعضای بدن دارای نوعی درك و شعورند و همین الآن متوجه گناهان ما می‌شوند و به همین دلیل، می‌توانند در قیامت شهادت دهند. «تُكَلِّمُنَا أَعْيُنُنَا وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُنَا»

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَهُمْ عَلَى
مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا مُضِيًّا وَلَا
يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي
الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾

و اگر بخواهیم آنها را در جای خود مسخ می‌کنیم (و به مجسمه‌هایی بی‌روح مبدل می‌سازیم) تا نتوانند راه خود را ادامه دهند یا به عقب برگردند! (۶۷) هر کس را طول عمر دهیم، در آفرینش و ازگونه‌اش می‌کنیم (و به ناتوانی کودکی باز می‌گردانیم): آیا اندیشه نمی‌کنند؟! (۶۸)

واژگان:

لَمَسَخْنَاهُمْ (مسخ: تغییر و تبدیل صورت به شکل دیگر): آنان را مسخ می‌کنیم.

مَكَانَتِهِمْ: جایگاه و مکانشان.

فَاسْتَطَاعُوا: پس نخواهند توانست.

مُضِيًّا: رفتن. (متضاد برگشتن است.)

نُعَمِّرُهُ (تعمیر: اعطاء عمر و زندگی): عمر عطا می‌کنیم.

نُنَكِّسْهُ فِي (نکس: وارونه کردن): او را وارونه می‌کنیم. (**نُنَكِّسْهُ فِي**

الْخَلْقِ: او را کاملاً پیر و از کار افتاده می‌کنیم؛ انگار همه چیزش

وارونه شده است.)

توضیحات:

در این آیات ابتدا به جلوه دیگری از مهلت به کافران اشاره کرده و سپس نمونه‌ای از قدرت پروردگار بیان می‌شود.

جلوه دیگر مهلت پروردگار: در آیه قبل گفته شد که خداوند اگر می‌خواست تکلیف کافران را در همین دنیا یکسره می‌کرد و به کلی فرصت درک حقایق را از آنان می‌گرفت. که اگر خدا می‌خواست آنان را در جایشان طوری مسخ می‌کرد که نه توان آن داشته باشند که به سمت جلو قدم بردارند و نه به عقب باز پس گردند. پس کافران باید از نعمت و مهلت خداوند در دنیا استفاده کرده و حقایق عالم را درک کنند.

نمونه دگرگونی خلقت: در دو آیه گذشته، کفار تهدید شدند که اگر خدا بخواهد در همین دنیا وضع خلقت آنان را دگرگون ساخته و آنان را مسخ می‌نماید. در آیه ۸۶ به بیان نمونه‌ای از قدرت پروردگار در دگرگونی خلقت می‌پردازد و در حقیقت بیان می‌کند که نشانه قدرت خداوند بر اینکه می‌تواند چشم کفار را از آن‌ها بگیرد و یا آنان را مسخ نماید، این است که مجاری ادراک انسان را در روزگار پیری‌اش تغییر می‌دهد و او را از توانمندی به ناتوانی و از تازگی به فرسودگی می‌برد؛ گویا خلقتش وارونه شده و به دوران کودکی برگشته است.

آموزه‌ها:

- نباید از خوشی و رفاه کافران و ستمگران تعجب کرد و انتظار داشت خدا بلافاصله بساط ظلم را برچیند؛ زیرا خداوند خودش در قرآن از مهلت به آنان به خاطر مصالح مختلفی یاد کرده است.

- قدر جوانی را بدانیم. در سنین پیری، هم سلامت گرفته می‌شود و بدن ضعیف می‌شود: «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَ شَيْبَةً» (روم، ۵۴) و هم توانایی علمی «وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا» (نحل، ۷۰)

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ؛

إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ

حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

ما هرگز شعر به او [پیامبر] نیاموختیم، و شایسته او نیست (شاعر باشد)؛ این (کتاب آسمانی) فقط ذکر و قرآن مبین است! (۶۹) تا افرادی را که زنده‌اند بیم دهد (و بر کافران اتمام حجت شود) و فرمان عذاب بر آنان مسلم گردد! (۷۰)

واژگان:

مَاعَلَّمْنَاهُ: ما به او نیاموختیم.

مَایَنْبَغِي: شایسته و سزا نیست.

يَحِقُّ: ثابت و لازم شود.

توضیحات:

موضوع سخن در این آیات، دفاع از ساحت پیامبر اکرم ﷺ در برابر تهمت‌های ناروا به ایشان و بیان حقی بودن قرآن کریم است.

قرآن شعر نیست: یکی از تهمت‌ها به رسول گرامی اسلام ﷺ این بود که وی را فردی شاعر و ادیب دانسته و قرآن را مشت‌ی جملات موزون و ادیبانه تصور می‌کردند. در این آیه، به دفاع از پیامبر ﷺ پرداخته و به اتهام کفار نسبت به وی پاسخ می‌دهد. خداوند شعر و شاعری را از وجود پیامبر ﷺ نفی نموده و ساحت مقدس وی را از آن مبرا دانست است. تفاوت قرآن با شعر شاعران در این است که خمیرمایه اصلی اشعار، تخیل و اوهام است و شعر بر خاسته از

عواطف و احساسات است. از این رو، ممکن است آمیخته با اغراق باشد، ولی قرآن سراسر حکمت و هدایت است و جز وسیله ای برای یادآوری و تذکر نیست.

حیات و مرگ قرآنی: در این آیه هدف از نزول قرآن، این چنین بیان می شود که آنان که قلبی زنده و بیدار دارند، به وسیله آن بیم داده شوند و نیز حجت بر کافران تمام شود. از تقابل دو عبارت «**مَنْ كَانَ حَيًّا**» درباره مؤمنان و عبارت «**يَحِقُّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ**» درباره کافران فهمیده می شود که قرآن کافران را مرده می داند. این مطلب در آیات بسیار دیگری بیان شده است. (روم، ۵۲ / انعام، ۳۶ / انعام، ۱۲۲ و ...) در حقیقت، حیات و مرگ از نظر قرآن با معنای عرفی که ما می دانیم تفاوت دارد. قرآن حیات را به درک حقایق عالم و پیروی از هدایت انبیاء دانسته و مرگ را به دوری از آن. به همین دلیل، برخی زنده نماها از نظر قرآن مرده اند: «**إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى**» (نمل، ۸۰) و برخی مرده نماها زنده معرفی می شوند: «**وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ**» (آل عمران، ۱۶۹) این آیه نیز از آیاتی است که حیات به را به زنده بودن قلب و پذیرش دعوت الهی تفسیر نموده و در حقیقت میان حیات و مرگ قرآنی با حیات و مرگ طبیعی (نباتی) تفاوت قائل می شود.

آموزه ها:

- قرآن، کلامی روشن و قابل فهم و استدلال و مایه یاد خداست. «**ذِكْرُ وَفُورَانِ مُبِينٌ**»
- نشانه ی زنده دلی، پذیرش هشدارهای قرآن است. «**لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا**»

أَوْلَٰئِكَ يَرَوْنَ أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ

أَيْدِينَا أَنْعَمَّا فَهُمْ لَهَا مَلَٰكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا

لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾

آیا ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده ایم چهارپایانی برای آنان آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟! (۷۱) و آن‌ها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می‌کنند؛ (۷۲)

واژگان:

أَنْعَمًا (جمع نَعَم): چهارپایان.

ذَلَّلْنَاهَا (تَدَلَّل: رام کردن): آنها را رام کردیم.

رَكُوبُهُمْ (مصدر به معنای مفعول): چیزی که بر آن سوار شوند.

توضیحات:

در این آیات بار دیگر، موضوع سخن به بررسی نشانه‌های قدرت پروردگار و ایجاد زمینه باور به معاد در مشرکان بازگشته است.

مشاهده آیات آفاقی: قرآن در میان راه‌های خداشناسی بیش از همه بر مشاهده نعمت‌ها و نشانه‌های خدا در جهان آفرینش و بررسی نظم و هماهنگی و هدفدار بودن خلقت موجودات تأکید کرده است. در سرتاسر قرآن کمتر صفحه‌ای پیدا می‌شود که در آن یک آیه یا چند آیه به ذکر نشانه‌های خداوند در محیط پیرامونی نپرداخته باشد. این به خاطر آن است که ساده‌ترین و اثربخش‌ترین استدلال برای اثبات خداوند، از همین راه است؛ زیرا علاوه

بر برهانی بودن، اثرات تربیتی چون شکرگزاری و پی بردن به قدرت خداوند و ... را نیز در بردارد: «سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ؛ به زودی نشانه‌های خود را در اطراف جهان و در درون جانشان به آنها نشان می‌دهیم تا برای آنان آشکار گردد که او حق است» (فصلت، ۵۳)

نعمت چهارپایان: یکی از نعمت‌های بزرگ خداوند بر بشر، نعمت چهارپایان است. خداوند به گونه‌ای زمام این حیوانات قدرت مند و قوی هیکل را در اختیار انسان قرار داده و آنان رام ساخته که زمینه برای رفع نیازهای متنوع بشر فراهم شود؛ نیازهایی چون وسیله حمل و نقل خوب و رهوار، غذای لذیذ و مقوی، استفاده از منافع دیگر از قبیل پوست، پشم، کرک، شیر و نیز بهره‌وری آنان در کارهای کشاورزی و آبیاری و ...

آموزه‌ها:

- وقتی آفرینش جهان هدفدار است و همه چیز برای انسان مسخر گردیده است: «وَدَلَّلْنَاهَا لَهُمْ» - یا به طور کلی، «هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً» (بقره، ۲۹) - آیا معقول است که انسان برای هیچ خلق شده باشد؟! «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثاً» (مؤمنون، ۱۱۵)

- همه از بهر تو سرگشته و فرمان بردار * شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

وَهُمْ فِيهَا مَنفَعٌ وَمَشَارِبٌ

أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَأَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ

ءَالِهَةً لَّعَلَّهُم يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾

و برای آنان بهره‌های دیگری در آن (حیوانات) است و نوشیدنی‌هایی گوارا؛ آیا با این حال شکرگزاری نمی‌کنند؟! (۷۳) آنان غیر از خدا معبودانی برای خویش برگزیدند به این امید که یاری شوند! (۷۴)

واژگان:

مَنفَعٌ (جمع مَنفَعَةٌ): هر نوع بهره‌ای که از چیزی برده می‌شود.
مَشَارِبٌ (جمع مَشْرَبٌ): نوشیدنی‌ها. (مَشْرَبٌ مصدر میمی به معنای مشروب است.)
أَتَّخِذُوا: گرفتن همراه با قبول و رضایت.
ءَالِهَةً (جمع اِله): معبودها.
يُنصَرُونَ: یاری شوند.

توضیحات:

در این آیات فواید دیگر خلقت چهارپایان ذکر شده و از ناسپاسی شرک برخی انسان‌ها اظهار شگفتی می‌شود.
ناسپاسی مشرکان: روشن است که وفور نعمت‌های پروردگار نشانه لطف و رأفت وی بر بندگان و زمینه‌ساز شکرگذاری و عبودیت آنان است. هماهنگی و نظم موجود در آفرینش، هر عاقلی را برای پذیرش یگانه بودن امر تدبیر در عالم قانع می‌سازد، ولی مشرکان با ناسپاسی تمام به ربوبیت خدایان دروغین دیگر اعتقاد آورده و گمان نموده‌اند به وسیله آنان در امورشان یاری خواهند شد.

امید مشرکان به معبودهای ناتوان: متأسفانه با وجود مشاهده قدرت بی انتهای پروردگار و آثار یکتایی او در عالم، مشرکان باز ربوبیت و تدبیر خداوند را زیر سؤال برده و برای رفع نیازهای زندگی خود به پرستش بت‌ها و معبودهای دروغین روی آوردند. آنان خالقیّت خداوند را قبول داشتند، ولی گمان می‌کردند که برای تدبیر عالم، خداوند واسطه‌هایی - چون فرشتگان و بت‌ها - قرار داده که هر کدام در امور خود مستقل هستند و دیگر نیازی به اذن خدا ندارند. بنابراین با پرستش بت‌ها به دنبال جلب رضایت آنان بودند. قرآن این تصور باطل را محکوم کرده و تصریح می‌کند که بت‌ها نمی‌توانند هیچ کمکی به مشرکان کنند.

آموزه‌ها:

- شکر فقط زبانی نیست؛ بلکه مهم این است که شکر عملی باشد؛ یعنی نعمت‌های خداوند به عبادت و پرستش او منتهی شود. به همین دلیل، شرک و بت پرستی مصداق ناسپاسی شمرده شده است. «**أَفَلَا يَشْكُرُونَ (۷۳) وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً**»

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ
 جُنْدٌ مُّحَضَّرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّآ
 نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

ولی آنها قادر به یاری ایشان نیستند، و این (عبادت‌کنندگان در قیامت) لشکری برای آنها خواهند بود که در آتش دوزخ احضار می‌شوند! (۷۵) پس سخنانشان تو را غمگین نسازد، ما آنچه را پنهان می‌دارند و آنچه را آشکار می‌کنند می‌دانیم! (۷۶)

واژگان:

لَا يَسْتَطِيعُونَ: نمی‌توانند، قادر نیستند.

نَصْرُهُمْ: یاری کردن آنان.

جُنْدٌ: سپاه و لشکر.

مُحَضَّرُونَ: حاضرشدگان.

فَلَا يَحْزُنُكَ: تو را ناراحت و نگران نکند.

يُسِرُّونَ: پنهان می‌کنند.

يُعْلِنُونَ: آشکار می‌کنند.

توضیحات:

خداوند به پندار باطل مشرکان در یاری‌رسانی بت‌ها پاسخ می‌دهد که بت‌ها قادر به نصرت و یاری عبادت‌کنندگان خویش نیستند. بلکه این مشرکان در قیامت لشکر معبودهای دروغین خود خواهند بود و به همراه آنان در آتش دوزخ حضور می‌یابند. سپس به پیامبر

خود دلداری می‌دهد که طعنه‌ها و ناسپاسی‌های کافران او را نگران نسازد.

شرک پنهان در زندگی‌ها: اگرچه موضوع سخن در این آیات، مشرکان مکه و بت پرست‌ها هستند، ولی روشن است که شرک فقط در مصداق بت پرستی منحصر نمی‌شود. به عبارت دیگر، هر کس که غیر خدا را در این جهان مؤثر دانسته و گمان کند که چیزی می‌تواند - مستقلاً و جدای از پروردگار عالم - در زندگی او تأثیرگذار باشد، اسیر نوعی شرک است؛ مثلاً کسی که به گمانش پول حلال مشکلات است؛ یا رضایت فلان فرد مهم، در زیادی و کمی رزق و روزیش تأثیرگذار است؛ یا پارتی و رابطه کار انسان را جلو می‌برد و ... نیز، باید به این بیندیشد که اختیار عالم به دست خداست و هیچ کس جز به اذن و مشیت او کاره‌ای نیست: «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (آل عمران، ۲۶)

حمایت از پیامبر ﷺ: این آیه به جهت دلداری به پیامبر ﷺ است و در آن به وی خطاب می‌شود که از سخنان و تهمت‌های مشرکان محزون نگردد؛ زیرا خداوند به نهان و آشکار آنان آگاه بوده و از کار ایشان غافل نمی‌باشد.

آموزه‌ها:

- تهدیدها و طعنه‌ها نباید مؤمنان را از هدفشان باز دارد. «فَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ»
- توجه به علم و آگاهی خداوند، بهترین وسیله آرامش برای مؤمن و تهدید برای منحرف است. «نَعْلَمُ»

أَوْلَمَّ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْتَهُ

مِنْ نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ
لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ، قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ
رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾

آیا انسان نمی‌داند که ما او را از نطفه‌ای بی‌ارزش آفریدیم؟! و او (چنان صاحب قدرت و شعور و نطق شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست! (۷۷) و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد و گفت: «چه کسی این استخوانها را زنده می‌کند در حالی که پوسیده است؟!» (۷۸)

واژگان:

خَصِيمٌ (خَصِم: دشمن): کسی که زیاد دشمنی می‌کند.

مُبِينٌ: آشکار و روشن.

يُحْيِي: زنده می‌کند.

الْعِظَامُ (جمع عَظْم): استخوان‌ها.

رَمِيمٌ: پوسیده و کهنه شده.

توضیحات:

دشمنی آشکار با خداوند: آیات پایانی سوره یس به بحث معاد و پاسخ قاطع به منکران آن اختصاص دارد.

شأن نزول: در این آیه، یکی از نمونه‌های دشمنی و مجادله انسان با پروردگار بیان می‌شود. شأن نزول آیه این چنین است که یکی

از مشرکان - به نام «أَبِي بَنِي خَلْفٍ» - استخوان مجمله پوسیده‌ای را از قبرستان برداشت و با شادی و غرور نزد پیامبر اکرم ﷺ آمد. سپس استخوان را در برابر آن حضرت خرد کرده و بر زمین ریخت و با تمسخر و استهزاء گفت: «تو که به معاد و رستاخیز انسان‌ها ایمان داری و معتقدی که انسان‌ها پس از مرگ دوباره زنده می‌شوند، بگو بینم چه کسی این استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند؟ مگر می‌شود این استخوان پوسیده و کهنه که به راحتی خرد شد، دوباره جان گرفته و بر روی آن گوشت تازه برآید و صاحبش را پیدا کرده و در بدن او دربیاید؟!»

این آیات در پاسخ این شبهه و سؤال نازل شد.

دشمنی آشکار با خدا: خداوند برای پاسخ به شبهه منکران معاد، در ابتدا، به خلقت نخستین آن‌ها اشاره کرده و از دشمنی آنان با خالق خود اظهار شگفتی می‌کند؛ زیرا انسان زمانی نطفه‌ای بیش نبود و در پرتو رحمت و قدرت پروردگارش بود که مراحل تکامل و رشد را طی کرد. چگونه است که همان انسان به یکباره، گذشته خویش را فراموش کرده و به قدرت خود می‌بالد و آشکارا و بی‌پروا با خالق خویش دشمنی می‌کند؟!

آموزه‌ها:

- اگر انسان به یاد ضعف و حقارت خود باشد، هرگز گردن‌کشی نمی‌کند. «**أَوْلَمْ يَرَ الْإِنْسَانَ**» آری! انسانی که وجودش از پست‌ترین و حقیرترین چیز شکل یافته و صد سال پیش نه اسمی از او بود و نه در ذهن کسی بود، چگونه در مقابل قادر متعال ازلی و ابدی می‌ایستد؟ «**أَلَمْ يَكْ نُطْفَةٌ مِنْ مَنِيَّ يُمْنِي**» (قیامت، ۳۷) «**هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً**» (انسان، ۱) - پاسخ شبهه را در ضمن بیان آن، به صورت اجمالی بدهیم تا شبهه در اذهان رسوخ نکند. «**وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً - وَنَسِيَ خَلْقَهُ - قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ**»

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ
 وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم
 مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ
 تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾

بگو: «همان کسی آن را زنده می‌کند که نخستین بار آن را آفرید؛ و او به هر مخلوقی داناست! (۷۹) همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می‌افروزید!» (۸۰)

واژگان:

يُحْيِيهَا: زنده می‌کند، حیات می‌بخشد.

أَنشَأَهَا: آن را به وجود آورد.

أَوَّلَ مَرَّةٍ: بار اول، مرتبه نخست.

نَارًا: آتش.

الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ: درخت سبز.

تُوقَدُونَ (وَقَد): برافروختن آتش؛ آتش می‌افروزید.

توضیحات:

در این آیات پاسخ قاطعی به شبهه منکر معاد - که در آیات قبل بیان شد - داده می‌شود.

پاسخ قاطع به انکار معاد: خداوند در این آیات با برهانی قاطع و گویا، آن منکر معاد را را گیج و مبهوت ساخت و گفت: «بگو: همان کسی آن استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند که آن را از هیچ خلق کرد و از عدم به دایره وجود آورد. «ابن بن خلف» با

شنیدن این جواب، حیرت زده و مبهوت شد و از سخن باز ایستاد. گفتنی است بخش اول آیه، تبیین می‌کند که وقتی خدا، انسان و استخوان‌های او را قبل از خلقت نخستین، به وجود آورده است، دیگر چه استبعادی دارد که بعد از پوسیدن استخوان‌ها، آن را یکبار دیگر زنده نماید. بخش دوم آیه نیز، این نکته را روشن می‌سازد که علم خداوند به کیفیت آفرینش و اجزاء مخلوق در بار اول و دوم تغییر نکرده و بر این اساس، دلیلی بر انکار معاد یا تردید در آن وجود ندارد. به عبارت دیگر، معاد به دو چیز نیاز دارد: علم خدا و قدرتش و هر دو ویژگی نیز در خداوند وجود دارد: «أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ» (قیامت، آیات ۳ و ۴)

فنا و حیات در موجودات طبیعت: نمونه دیگری از زنده شدن مردگان این است که در دل چوب درختان تر و تازه، قابلیت آتش‌افروزی قرار داده است. آری! همان‌طور که خداوند از درخت تر، آتش بیرون می‌آورد، از خاک مرده نیز می‌تواند انسان زنده به وجود آورد. بسیاری از مفسران، این آیه را اشاره به دو نوع درخت در حجاز به نام‌های «مَرخ» و «عَفار» دانسته‌اند که اگر دومی را در پائین گذاشته و اولی را بر آن بسایند، سریع آتش می‌گیرد.

آموزه‌ها:

- معاد از نظر عقلی برای مشرکان هم غیرقابل انکار بود. مهم‌ترین دلیل انکار معاد از سوی آن‌ها، تردید درباره قدرت پروردگار بود. به همین دلیل، در قرآن برای اثبات معاد و رفع استبعاد مشرکان، بیشتر بر ارائه نمونه‌های عینی از قدرت خداوند تأکید شده است.
- معاد جسمانی است. «يُخِي الْعِظَامَ» «قُلْ يَحْيِيهَا» - خداوند جمع میان اضداد می‌کند، آب و آتش را در کنار هم قرار داده است: «مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا»

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ
الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾

آیا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفرید، نمی‌تواند همانند آنان [انسان‌های خاک‌شده] را بیافریند؟! آری (می‌تواند)، و او آفریدگار داناست! (۸۱)

واژگان:

الْخَلَّاقُ (صیغه مبالغه از خلق): بسیار خلق‌کننده.

توضیحات:

این آیه نیز به تردید کافران درباره قدرت خدا در زنده کردن مردگان پاسخ می‌دهد.

آفرینش شما سخت‌تر است یا آسمان‌ها: این سؤال در چند جای دیگر قرآن نیز آمده تا با روش جدل به منکران معاد بگوید که شما در آفرینش دوباره انسان و قدرت خداوند تردید دارید؛ درحالی که اگر کمی اندیشه کنید مظاهر قدرت او را به راحتی می‌بینید. آیا آفرینش آسمان و زمین سخت‌تر است یا شما؟ «**أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا**» (نازعات، ۲۷) پس خدایی که آسمان‌ها و زمین را با این عظمت و شگفتی آفریده است، می‌تواند مردگان را نیز زنده نماید و این کار آسان‌تر است. (البته برای وجودی که قدرتش بی‌نهایت است، سخت و آسان هیچ تفاوتی ندارد و این‌گونه سخن گفتن فقط از دریچه دید مشرکان است.)

خود انسان دوباره خلق می شود یا مثلش؟ در برخی آیات قرآن، تصریح شده که خداوند در روز قیامت خود انسان ها را از قبر بیرون آورده و دوباره زنده می کند. در برخی آیات دیگر - همانند آیه مورد بحث - سخن از این است که مثل او را زنده می کنیم. جمع این دو دسته آیات، به این صورت است که حقیقت و هویت انسان به جان اوست و اجزای بدن او تأثیری در شکل گیری هویت او ندارند. به همین دلیل، هویت یک فرد از ابتدای خلقت تا پیری یکسان است؛ هرچند اجزای بدن او در طی سال ها به کلی تغییر یافته و بافت سلولی او - مطابق یافته های نوین پزشکی - کاملاً دگرگون شده باشد. بر این اساس، قرآن در آیاتی که تصریح می کند عین انسان دوباره زنده می شود، به همان هویت درونی انسان اشاره دارد و منظور از زنده شدن «مثل» انسان نیز، اجزای تغییر پذیر اوست؛ مانند صورت و اندام ها و اجزاء فیزیکی که در همین دنیا نیز بارها تغییر می کنند. امام صادق علیه السلام فرمودند: «انسانی که زنده می شود، هم عین اوست و هم مثل او؛ مانند خستی که از هم متلاشی شود و خاک آن را جمع کرده و بار دیگر آن را به صورت گل در آورده و در قالب بریزند.» [الأمالی للطوسی: ص ۱۸۵]

آموزه ها:

- دلیل معاد، علاوه بر حکمت و عدالت الهی، داشتن قدرت و علم او بر اعمال انسان هاست. «هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ»
- دستگاه خلقت حد ندارد. هر لحظه و هر آن، خلقتی صورت می گیرد. حتی تغییرات بدن هر کس و اعمال و رفتار هر کس نیز، با نگاه دقیق، نوعی خلقت لحظه به لحظه است. «هُوَ الْخَلَّاقُ»

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ
كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

فرمان او چنین است که هر گاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می‌گوید: «موجود باش!»، آن نیز بی‌درنگ موجود می‌شود! (۸۲) پس منزّه است خداوندی که مالکیت و حاکمیت همه چیز در دست اوست؛ و شما را به سوی او بازمی‌گردانند! (۸۳)

واژگان:

كُنْ (فعل امر از ماده «كون»): موجود باش!

سُبْحَانَ: پاک و منزّه است.

مَلَكُوتُ: قدرت بر تصرف، حاکمیت و تدبیر. (این واژه به همان معنای مُلک است، ولی در معنای مُلکیت از آن شدیدتر است.)

توضیحات:

موضوع دو آیه پایانی سوره یس، تأکید بر قدرت و مشیت لایزال الهی است که باور به آن تأثیر بسیار زیادی بر ایمان و عمل هر فرد خواهد داشت.

هم‌زمانی اراده خداوند با تحقق آن: عبارت آیه ۸۲ در چند جای قرآن آمده و مفاد آن این است که میان خواست و اراده خداوند و تحقق آن هیچ فاصله‌ای نیست؛ یعنی خدا هر چه اراده کند، همان لحظه صورت می‌گیرد. (حتی نیازی به گفتن واژه «كُن» نیز وجود ندارد و این تعبیر از باب کوتاهی لفظ در برابر معناست؛ چون

کوتاه‌تر و کوچک‌تر و سریع‌تر از این لفظ تصور نمی‌شود.)

تفاوت میان عالم «مُلک» و «ملکوت»: عالم دو قسم است: ۱- عالم مُلک: یعنی ظاهر این عالم؛ از آسمان‌ها و زمین گرفته تا انسان‌ها و دریاها و حیوانات و ... خداوند در قرآن تصریح می‌کند که مُلک عالم در اختیار اوست: «تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ» (ملک، ۱) ۲- عالم ملکوت: منظور از عالم ملکوت، باطن این عالم است که از دید ظاهری مخفی است و خداوند، قدرت دیدن آن را به برخی اولیاء خاص خود - نظیر حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام - بخشید. «وَكَذَلِكَ نُرَىٰ اِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْاَرْضِ» (انعام، ۵۷) و از همه بندگان خواسته تا به آن توجه کنند: «أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْاَرْضِ» (اعراف، ۵۸۱) ملکوت عالم؛ یعنی رابطه‌ای که همه موجودات هستی با خداوند دارند و اگر کسی چشم حقیقت بین داشته باشد، این رابطه را در همه اجزای هستی می‌بیند؛ همان‌گونه که امام علی عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا رَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَ مَعَهُ وَ بَعْدَهُ؛ من چیزی را ندیدم؛ مگر این که خدا را قبل از آن و همراه آن و بعد از آن دیدم.»

آموزه‌ها:

- همه عالم نشانه خداست: «بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ» آری! بیچاره کسی که کور باشد و نقش واقعی هستی را نبیند؛ عاشق شوارنه روزی کار جهان سرآید * ناخوانده نقش مقصود در کارگاه هستی و خوشا به حال کسی که جز خدا نبیند:

به دریا بنگرم دریا تو بینم * به صحرا بنگرم صحرا تو بینم
به هر جا بنگرم کوه و در و دشت * نشان از قامت رعنا تو
بینم

